

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JANKO SLADNJAK

**ČLOVEKOVE PRAVICE
POKLICNIH PRIPADNIKOV
OBOROŽENIH SIL**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JANKO SLADNJAK

Mentorica: Red. prof. dr. Ljubica Jelušič

ČLOVEKOVE PRAVICE
POKLICNIH PRIPADNIKOV
OBOROŽENIH SIL

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

*Polpismenim birokratom.
Za tri najlepša leta mojega življenja.*

Izjava o avtorstvu diplomskega dela

Spodaj podpisani Janko Sladnjak, z vpisno številko 21019629, rojen 8. novembra 1959 na Ptujju, sem avtor diplomskega dela z naslovom:

ČLOVEKOVE PRAVICE POKLICNIH PRIPADNIKOV OBOROŽENIH SIL

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo diplomsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorski in sorodnih pravicah, Uradni list RS št. 21/95), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko diplomskega dela ter soglašam z objavo diplomskega dela v zbirki “Dela FDV”.

V Ljubljani, dne 8. 11. 2005

Podpis:

KAZALO:

1.	UVOD	1
2.	METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR.....	4
2.1.	OPREDELITEV PREDMETA PROUČEVANJA	4
2.2.	CILJ IN POMEN PROUČEVANJA.....	4
2.3.	HIPOTEZE.....	5
2.4.	UPORABLJENA METODOLOGIJA:	5
2.5.	STRUKTURA ANALIZE:	6
3.	ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE.....	6
3.1.	OPREDELITEV POJMOV	6
3.2.	KATEGORIZACIJA ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	7
4.	USTAVNOPRAVNA IZHODIŠČA ZA VAROVANJE ČLOVEKOVNIH PRAVIC... 11	
4.1.	MEDNARODNI DOKUMENTI, KI OPREDELJUJEJO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN	13
5.	OMEJEVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC ZA POKLICNE PRIPADNIKE OBOROŽENIH SIL V SLOVENIJI	14
5.1.	RAZLOGI ZA OMEJEVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	17
6.	CIVILNO-VOJAŠKI ODNOSI	19
6.1.	TIPI CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV	19
6.2.	STANJE CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV V SFRJ PRED RAZPADOM SOCIALIZMA	19
6.3.	VSTOP V TRANZICIJO IN OPUSTITEV STARIH OBIČAJEV	22
6.4.	PROBLEMI NOVIH SISTEMOV CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV	23
6.5.	POSEGANJE VOJSKE V POLITIKO	25
6.5.1.	Načini poseganja vojske v politiko	25
6.5.2.	Legitimnost vključevanja vojske v politiko	26
6.5.3.	Viri legitimnosti Slovenske vojske	28
6.6.	POLITIČNA NEVTRALNOST – NEPRISTRANSKOST VOJSKE	29
6.6.1.	Dileme o političnosti vojaške organizacije	29
6.6.2.	Neutrlnost in nepristranskost pripadnikov vojske?	30
7.	CIVILNI NADZOR NAD OBOROŽENIMI SILAMI.....	34
7.1.	TEMELJNE OPREDELITVE.....	34

7.2. DEMOKRATIZIRANJE CIVILNEGA NADZORA V BIVŠIH SOCIALISTIČNIH DRŽAVAH	37
7.3. CIVILNI NADZOR KOT GA RAZUME MORS	40
8. STRANKE IN STRANKARSTVO	42
8.1. CILJI IN FUNKCIJE POLITIČNIH STRANK	43
9. KRŠITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC?	45
9.1. PRAKSA EVROPSKEGA SODIŠČA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE.....	46
10. POUČNE REŠITVE MODERNIH CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV	48
10.1. SODOBNI POGLEDI NA POLITIČNO DELOVANJE PROFESIONALNIH VOJAKOV	48
10.2. CIVILNO-VOJAŠKA RAZMERJA V NEMČIJI – KONCEPT NOTRANJEGA VODENJA	49
11. ZAKLJUČEK.....	52
12. VIRI.....	55

1. UVOD

Slovenski narod je na svoji poti do popolne samostojnosti prehodil dolgo pot. Od propada Karantanije pa do ustanovitve samostojne države je uspel ohraniti slovanski etnos, ki se je v 19. stoletju oblikoval v tipično slovenskega. Več kot tisočletje so na tem prostoru vladali različni gospodarji, slovenska identiteta pa je postajala vedno močnejša in končno le ustvarila dolgo pričakovani cilj – samostojno državo. Nova država, ki se je s težavo iztrgala iz objema totalitarizma, je zaživela v duhu demokratičnih vrednot, o katerih se je zgledovala pri najrazvitejših zahodnih demokracijah. Vse bolj samoumevno postaja prepričanje o moderni, demokratični in pluralistični družbi ter državi.

V poplavi leporečnih fraz o demokraciji, enakopravnosti, človekovih pravicah, pravni državi, blaginji, varnosti in podobnem včasih že težko zaznavamo nasprotja med deklariranim in stvarnim. Pri oblikovanju ustavnega reda je demokratično izvoljena oblast upoštevala negativne izkušnje iz prejšnjega režima in je zato bila na nekaterih področjih še posebej previdna. Če se pri tem omejimo samo na človekove pravice, je potrebna še toliko večja previdnost, saj je bil ravno človek in njegove pravice temelj, ki mu je bilo namenjeno osrednje mesto in pomen v novi ustavi. Težnja po samostojni državi je nastala predvsem zaradi potrebe po večjem zagotavljanju človekovih pravic. Zato spoznanje, da vsi prebivalci in celo vsi državljani Slovenije nimajo enakih človekovih pravic, nekako ne sodi v to idilično predstavo. Omejevanje človekovih pravic, kadar to ni nujno, je zagotovo ostanek totalitarizma.

Toda zgodbo treba začeti še pred nastankom samostojne Slovenije, v času, ko se je Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) dušila v agoniji demokratizacije, namesto da bi jo sprejela z odprtimi rokami. Ironija usode je hotela, da je imela, pri razpadu prejšnje države, najbolj negativno vlogo ravno "ljudska" armada. Navadni ljudje se bivše armade spominjajo predvsem po tistem, kar je dobrega storila za narod in za posameznike. Ne zamerijo ji tega, da je njena elita predstavljala izjemno politično silo, ki je krojila politiko na najvišji državni ravni. In ironija je tudi to, da je bila ta sila zlorabljen ravno pri poskusu

demokratizacije. Čeprav je bila vojska namenjena tudi za zaščito ustavne ureditve pa se je potrdilo dejstvo, da vojska, ki se obrne proti delu lastne družbe, slejkoprej razpade.

Posledice takih političnih odnosov v bivši državi in ravnanja armade so se izrazile tudi pri oblikovanju nove slovenske ustave. Avtorji ustave so deklarativno sicer upoštevali ustrezne mednarodne dokumente ter se zgledovali po razvitih in modernih zahodnih ustavnih ureditvah, vendar so v ustavo vseeno uvrstili ustavna določila, ki vsem državljanom ne zagotavljajo enakih pravic. Sklicevanje na mednarodne standarde torej ni bilo dosledno, saj ni bila upoštevana praksa, značilna za razvite demokracije.

S takim ravnanjem je bila podcenjena zrelost naroda, ki jo je ta sicer pokazal pri odločitvi za samostojnost. Podcenjena pa je bila tudi vloga oboroženih sil in policije, ki sta v procesu osamosvajanja odigrali ključno vlogo in s tem, v najbolj kritičnih trenutkih, dokazali svojo zrelost, privrženost narodu in odločenost izpolnjevanja nalog demokratično izvoljene oblasti v samostojni Sloveniji.

V zvezi z dejstvom, da je poklicnim pripadnikom večih pomembnih državnih organov omejen znaten del človekovih pravic, se postavljajo ključna vprašanja, kaj so bili bistveni namen in razlogi, da je slovenski parlament sprejel tako določilo? Ali je namen bil dosežen? Vprašanje je tudi, po kakšnem modelu so se ravnali avtorji ustave, ki so predlagali taka določila? Ker ustava ne podaja razlogov, ki bi upravičevali nujnost prepovedi članstva v političnih strankah za poklicne pripadnike oboroženih sil in policije, uradna politika pa jih prav tako ni nikoli podala, je treba razloge iskati drugje. Ker niso navedeni nikjer na enem mestu, je treba postopno raziskati področja, iz katerih naj bi izhajali.

Zaradi tega je bilo treba najprej opredeliti, kaj se sploh razume pod pojmom "človekove pravice", in kaj vse zajemajo. Pristop k tej opredelitvi je precej formalističen, saj so človekove pravice in temeljne svoboščine pomembna kategorija mednarodnega in notranjega prava, na katerem temeljijo najvišji pravni akti sodobnih držav.

Ker je ustava temeljno izhodišče za nastanek "problema", je poučno in koristno opredeliti časovni okvir in pogoje, v katerih je nastajala, in kakšna so bila izhodišča za njeno oblikovanje. Očitno je, da so pri oblikovanju ustave avtorji upoštevali predvsem določila mednarodnih dokumentov, ki državo obvezujejo po mednarodnem pravu, zato je bilo

potrebno opredeliti tudi te dokumente ter relevantna določila, ki so bila temelj ali so celo pogojevala nekatera določila slovenske ustave. Za tem sledi opredelitev omejevanja človekovih pravic, ki nima podlage v nujnosti. V to kategorijo spadajo predvsem poklicni pripadniki vojske in policije, delno pa so pri tem zajeti tudi sodniki, državni tožilci in ustavni sodniki.

Ko je enkrat opredeljeno omejevanje človekovih pravic in njihov obseg pridemo do osrednjih poglavij, ki so nekako tudi vrhunec naloge in se ukvarjajo z morebitnimi razlogi za omejevanje človekovih pravic. Da bi našel konkreten odgovor, sem se oprl predvsem na teoretska spoznanja, ki so me vodila v širšo raziskavo civilno-vojaških odnosov. Zaradi predpostavke o zgodovinski pogojenosti obravnavane ustavne omejitve, je bilo treba analizirati civilno-vojaške odnose na srednje- in vzhodnoevropskem prostoru v novejši zgodovini, nato pa zožiti pogled na možne primere poseganja vojske v politiko. Pri tem sem seveda trčil ob temeljno dilemo, ki sledi iz odnosov med civilnim in vojaškim – ali je, in ali mora biti vojska politično nevtralna in nepristranska? Po logičnem zaključku, ki sledi iz poglavja se pozornost usmeri na vojaka-posameznika, kot morebitnega vira zla v civilno-vojaškem paradoksu. Po mnenju nekaterih, naj bi ravno ideje o politični nevtralnosti ali celo sterilnosti vojaških profesionalcev služile kot opravičilo za omejevanje temeljnih pravic in svoboščin. Na tej točki se naloga prevesi v zaključni del, s spoznanjem, da je vojska nujno vpletena v politiko in da ni niti približno nevtralna, prav tako pa njeni pripadniki niso brezhlebno programirani roboti. Zaradi tega so države iznašle mehanizme, ki napetosti civilno-vojaških odnosov usmerjajo v kalupe legalnosti in legitimnosti. Ker pa tega ni moč ustvariti čez noč, sem predstavil proces, ki je potekal v skupini držav, ki so po padcu berlinskega zidu prehajale iz totalitarnih v demokratične družbene ureditve. Najbolj nazoren, in seveda najbližji, nam je primer SFRJ, z nekaterimi posebnostmi, ki so izhajale iz družbene ureditve in specifičnih geopolitičnih razmer. Po uspešni tranziciji v Sloveniji se civilni nadzor nad oboroženimi silami izvaja skladno s pričakovanji v modernih demokratičnih družbah. To najbolje potrjuje tudi institucija, ki je najbolj neposredno vpletena v izvajanje tega nadzora – Ministrstvo za obrambo Republike Slovenije (MORS).

Če so bili do te točke problematizirani predvsem vojska in njeni poklicni pripadniki, zaradi njihove nezdržljivosti s političnimi strankami, je bilo nujno pogledati tudi na "drugo stran" – kaj je tako žlahtnega v političnih strankah, da niso enakopravno dostopne za vse državljane.

Ali so morda njihovi cilji res tako vzvišeni in posvečeni ali pa so lahko ravno tako nevarne za družbo?

Sledi ocena ali lahko obravnavano omejevanje človekovih pravic označimo kot kršitev v smislu notranjega in mednarodnega prava.

Analitični del naloge zaključujem z zglednim primerom modernih civilno-vojaških odnosov v Zvezni republiki Nemčiji.

V diplomski nalogi bom v vseh zvezah, ki se nanašajo na človekove pravice in temeljne svoboščine poklicnih pripadnikov vojske, uporabljal izraz "človekove pravice" v generičnem (širšem) smislu. V ožjem smislu bi lahko pravice, ki so poklicnim pripadnikom vojske omejene, opredelil tudi kot politične pravice in svoboščine (glede vsebine dobrin). Toda to bi bila, po mojem mnenju, preozka opredelitev. Omejevanje političnih pravic je povezano tudi z drugimi pravicami, kot so npr. nedotakljivost človekovega dostojanstva in pravica do zasebnosti, ki sta klasični, liberalni človekovi pravici in svoboščini. Gre torej za širši obseg omejevanja, kot se zdi na prvi pogled.

2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1. OPREDELITEV PREDMETA PROUČEVANJA

Predmet proučevanja v diplomski nalogi so človekove pravice poklicnih pripadnikov Slovenske vojske, ki jih je država, z namenom zagotavljanja učinkovitega nadzora nad oboroženimi silami, omejila preko meje, ki je značilna za moderne demokratične države.

2.2. CILJ IN POMEN PROUČEVANJA

Cilj teme je opredeliti obseg omejevanja človekovih pravic za poklicne pripadnike vojske, ugotoviti razloge in ustreznost omejevanja, ugotoviti legalnost in legitimnost take ustavne odredbe ter predstaviti primer modernih in demokratičnih civilno-vojaških odnosov.

Pomen teme je opozoriti, da omejevanje človekovih pravic pripadnikom oboroženih sil ni skladno z načeli in ravnanjem modernih demokratičnih in pravnih držav, hkrati pa predstavlja nezaupnico političnemu in demokratičnemu nadzoru nad oboroženimi silami ter še pogloblja nasprotja civilno-vojaških odnosov.

2.3. HIPOTEZE

1. Ustavna prepoved članstva v političnih strankah za poklicne pripadnike OS je anahronizem, ki je nastal zaradi izkušenj iz preteklosti.
2. Kljub prepovedi članstva v političnih strankah, političnega vpliva vojske kot organizacije ali kot posameznikov ni mogoče izključiti.

2.4. UPORABLJENA METODOLOGIJA

V diplomski nalogi bom uporabil naslednje družboslovne metode:

1. Opisna metoda bo uporabljena v teoretičnem delu naloge zaradi razjasnitve teoretičnih konceptov, potrebnih za razumevanje analitičnega dela naloge.
2. Z analizo in interpretacijo primarnih virov bom ugotavljal normativno podlago za omejevanje človekovih pravic poklicnim pripadnikom vojske.
3. Analiza in interpretacija sekundarnih virov je namenjena za ugotavljanje dejstev, ki bodo po kasnejši klasifikaciji pripeljala do posplošitev dejstev. Zaradi nedefiniranosti konkretnih odgovorov na temeljno vprašanje me bo analiza vodila v širše raziskovanje civilno-vojaških odnosov, njihovega pomena, zgodovinskega spreminjanja ter odnosov med posameznimi pojavi. Ta metoda bo pomagala ustvariti rdečo nit pri pisanju naloge.
4. Zgodovinska analiza predstavlja pomembno metodo, saj je odkrivanje temeljnih razlogov za omejevanje človekovih pravic za pripadnike vojske zasnovano na predpostavki o negativnih zgodovinskih izkušnjah. S tem bo ta metoda tudi osnovna podlaga pri potrjevanju prve hipoteze.
5. V študiji primera imam namen nazorno predstaviti primer zglede urejenih civilno-vojaških odnosov v eni od modernih demokracij.

6. Z metodo intervjujev bom pri pristojnih organih preverjal praktične rešitve pri implementaciji ustavnih in zakonskih odredb.

2.5. STRUKTURA ANALIZE

V analizi sem predstavil temeljne koncepte in pojme, ki opredeljujejo pojme človekovih pravic in temeljnih svoboščin, opredelil ustavnopravna izhodišča za varovanje človekovih pravic ter predstavil omejevanje človekovih pravic za poklicne pripadnike vojske. V nadaljevanju sledi analiza razlogov za omejevanje, ki daje presek stanja civilno-vojaških odnosov na prostoru Srednje in Vzhodne Evrope v novejši zgodovini; opredelitev civilnega nadzora nad oboroženimi silami ter kratka analiza možnih razlogov napetosti civilno-vojaških odnosov pri političnih strankah. Analitični del naloge zaključujem s poučnim primerom modernih civilno-vojaških odnosov.

3. ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE

3.1. OPREDELITEV POJMOV

Pravica, na splošno, "je pravno zavarovano upravičenje pravnega subjekta do določenega (aktivnega ali pasivnega ravnanja)". Torej je pravica pravna kategorija, po kateri ima njen nosilec zagotovljeno pravno varstvo. Pojem pravice implicira dolžnost nekega subjekta, ki ni istoveten z nosilcem pravice, da s svojim aktivnim ali pasivnim ravnanjem nosilcu pravice neposredno omogoči njeno uresničitev (Cerar, 2001: 35).

Svoboščina je po izvoru moralna vrednota oziroma etična kategorija, ki omogoča prostost in neomejevanje ljudi. Vseeno pa se svoboščina lahko opredeli tudi kot pravni institut in v tem primeru pomeni, da država in drugi subjekti ne smejo posegati v zavarovano (svobodno) sfero posameznika. Pravica in svoboščina se pojmovno ne izključujeta, vendar pa je njuno vsebinsko prekrivanje le delno (Cerar, 2001: 35).

Človekove pravice so ravno tako kategorija modernega mednarodnega in notranjega prava in so zato konstituirane v pravni obliki, tako da zagotavljajo njihovim nosilcem pravno varstvo.

Besedno zvezo "človekove pravice in svoboščine" je mogoče poenotiti v enotni pojem človekovih pravic v generičnem (širšem) smislu (Cerar, 2001: 36).

Človekove pravice so pravice, ki jih imamo vsi ljudje. Izhajajo iz pojma človečnosti ter svobodnega in človeku dostojnega življenja. Vsem posameznikom nalagajo moralne obveze določenega obnašanja in obvezo vzpostavitve socialnih dogovorov. Človekove pravice zagotavljajo posameznikom varno uživanje pravic in svoboščin, ki so nujne za človeško dostojno življenje. Človekove pravice so univerzalne – pripadajo vsem ljudem in vsi ljudje imamo enake pravice do njihovega uresničevanja. Človekove pravice so neodtujljive in jih posamezniku ni mogoče samovoljno vzeti (HDR, 2000: 16).

Ideja o človekovih pravicah se je pojavila na določeni razvojni stopnji človeške družbe. Domnevno so se prve prave teorije o pravicah pojavile v Evropi šele v 12. stoletju. Filozofska in politično-pravna doktrina človekovih pravic pa se je razvila šele v obdobju evropskega razsvetljenstva (17. in 18. stoletje). Bistvo te doktrine so trditve, da so človekove pravice univerzalne, absolutne ter dane človeku že zgolj z njegovo človeško naravo. O "relativni normativni univerzalnosti" je mogoče pogojno govoriti šele v obdobju po končani drugi svetovni vojni. Idejne osnove za "nastanek" človekovih pravic kot posebne pojavnosti je seveda mogoče iskati že v več tisočletnih svetovnih filozofskih in religioznih sistemih, saj so osrednje prvine teh sistemov vsekakor tudi takšne vrednote, ki jih danes "zagotavljajo" človekove pravice. To pa ne pomeni, da je mogoče takšne sisteme enačiti z doktrino človekovih pravic (Cerar, 1993: 45-46).

3.2. KATEGORIZACIJA ČLOVEKOVIH PRAVIC

Različni avtorji so si skozi časovno obdobje prizadevali na različne načine kategorizirati človekove pravice. Tako so nastale številne delitve, saj je bilo pri tako široki in raznoliki kategoriji nemogoče sestaviti optimalni seznam tistih človekovih pravic, ki po nekakšni hierarhični lestvici sodijo v sam vrh in so potemtakem povezane z najvišjimi človekovimi vrednotami; ter tistimi, ki so povezane z manj pomembnimi vrednotami (potrebami) in so praviloma hierarhično podrejene ali izvedene iz prvih (Cerar, 1993: 50).

Glede na razmerja med posameznikom in državno oblastjo Cerar (2001: 36) razlikuje med pravicami treh temeljnih statusov:

- a) **pravice negativnega statusa** oziroma pravice, ki posamezniku zagotavljajo položaj, v katerega država in drugi subjekti ne smejo posegati (npr. svoboda vesti in veroizpovedi, pravica do zasebne lastnine itd.);
- b) **pravice pozitivnega statusa** zagotavljajo posamezniku, da bo država delovala v njegovo korist (pravica do zdravstvenega varstva, osnovnega šolanja itd.);
- c) **pravice aktivnega statusa** zagotavljajo posameznikom sodelovanje v političnem oz. javnem življenju (npr. pravica do zbiranja in združevanja, volilna pravica itd.).

Obstoj določene družbene skupnosti je predpostavka za obstoj in zagotavljanje človekovih pravic, zato v širši okvir pravic spadajo tiste, ki zagotavljajo obstoj in normalno delovanje določene skupnosti in s tem (posredno in neposredno) omogočajo tudi zagotovitev pravic svojih članov. V tem pogledu je pravice mogoče deliti na:

- a) **kolektivne pravice**, ki zagotavljajo integriteto oziroma dobrine neposredno določenim družbenim skupinam in s tem posredno tudi posameznikom. Med kolektivne pravice sodijo predvsem pravica ljudstev do samoodločbe in pravice narodnih manjšin, v širšem smislu pa tudi pa tudi takšne, ki se ne nanašajo na "naravne" skupnosti (npr. narod, narodna manjšina), temveč na "umetne" skupnosti, kot so npr. politične stranke, sindikati in različna društva;
- b) **individualne pravice**, ki zagotavljajo integriteto oziroma dobrine neposredno posamezniku (Cerar, 1993: 113-115).

Svojevrsten pristop ima Brezovšek (1998: 58-65), ki razvršča človekove pravice v štiri kategorije. Te je mogoče razvrstiti na različna mesta kontinuuma med radikalnim individualizmom in radikalnim kolektivizmom:

- a) **individualne obrambne pravice**, s katerimi je posamezniku zagotovljena sfera svobode, v katero oblast ne sme posegati. Te pravice izhajajo iz načela enakosti, njihovo najboljšo institucijsko zavarovanje pa predstavlja ustrezna ustavna ureditev. Prva in najpomembnejša obrambna pravica je pravica posameznika do varnega življenja, ki je dopolnjena s pravicami do svobodnega, ekonomskega, kulturnega in družbenopolitičnega delovanja v skladu z osebnimi interesi;
- b) **z obrambnimi pravicami kompatibilne individualne zahtevbene pravice** (socialne), s katerimi so opredeljene meje, znotraj katerih je vsak posameznik zaščiten pred nezaželenimi intervencijami od zunaj, tako nosilec politične moči kot tudi drugih pripadnikov družbe. V vseh družbah obstajajo posamezniki, ki niso v stanju zadovoljiti

velikega dela svojih potreb. Zato je potrebna pomoč skupnosti, ki nekatere vrste/tipe pomoči skupnosti ogroženim posameznikom določi kot pravice – zahtevbene pravice. Te pravice so zakonsko pogojene in jih je skupnost dolžna zagotoviti. Najbolj znana z obrambnimi pravicami kompatibilna individualna zahtevbena pravica je pravica do denarne podpore v primeru premajhnih dohodkov (podpora v primeru nezaposlenosti, socialna pomoč, pokojnina). Podoben značaj imajo tudi pravice do brezplačnega šolanja in zdravstvene zaščite. Sem spadata še pravica do zaščite osebnega življenja in integritete, kadar je življenje posameznika ogroženo od zunaj (z državnim ali osebnim nasiljem);

- c) **z obrambnimi pravicami nekompatibilne individualne zahtevbene pravice** je kategorija pravic s katero mora skupnost, da bi jih zadovoljila, vsaj eno obrambno pravico omejiti v tolikšni meri, da lahko govorimo o njeni kvalitativni zožitvi. Te pravice imajo primat v ureditvah, v katerih ima solidarnost kolektiva prednost pred neodvisnostjo posameznika. Najbolj znan primer je pravica do dela, ki je uresničljiva edino, če država, kot njen garant, prevzame kontrolo nad velikim delom delovnih mest;
- d) **kolektivne pravice** so pravice, ki določajo svobodo (svoboščine) kolektiva in zahteve, ki jih lahko on postavi posameznikom in drugim kolektivom. V sodobni civilizaciji je država kot formalno organiziran kolektiv nadrejena vsem ostalim. Za zaščito individualnih pravic je nujen vsaj en kolektiv: država kot organizirana politična skupnost, v katero se ti posamezniki združujejo in na katero delegirajo kompetence zaščite svojih individualnih pravic. Primer kolektivne pravice je pravica do samoodločbe, ki je vsebinsko sicer zelo neopredeljena in dopušča širok krog interpretacij.

Po zgledu iz temeljnih mednarodnih paktov in konvencij s tega področja ter nove slovenske ustave je mogoče pravice z vidika vsebine dobrin, ki jih varujejo posamezne človekove pravice, razdeliti na (Cerar, 2001: 37):

a) **Osebne pravice in svoboščine**

Sem spadajo tako imenovane klasične liberalne pravice in svoboščine, ki zagotavljajo telesno integriteto človekove osebnosti in med drugim tudi pravico do življenja oziroma nedotakljivost človeškega življenja, prepoved mučenja, pravica do osebne svobode, pravica do svobode gibanja in izbire prebivališča, pravica do zasebne lastnine, pravica do nedotakljivosti človekove osebnosti in dostojanstva, pravica do zasebnosti itd.

b) Politične pravice in svoboščine

V to kategorijo spadajo pravica do zbiranja in združevanja, pravica sodelovanja pri upravljanju javnih zadev, aktivna in pasivna volilna pravica, pravica do peticij in do drugih pobud splošnega pomena in druge.

c) Socialne in ekonomske pravice in svoboščine

Sem uvrščamo med drugim pravico do dela, pravico do primernih življenjskih pogojev, pravico do socialne varnosti ter pravico do zdravstvenega varstva ter pravice otrok.

d) Kulturne pravice in pravice, ki izvirajo iz ustvarjalnih dejavnosti

Med te pravice prištevamo pravico do svobodnega izraževanja, pravico do svobodnega izražanja narodne pripadnosti, pravico do uporabe svojega jezika in pisave itd.

e) Pravice narodnih oziroma etničnih skupin

Te pravice so specifično opredeljene za posamezne narodne oziroma etnične skupine v posameznih državah in so namenjene zagotavljanju določene stopnje zaščite manjšin.

Rupnik, Cijan in Grafenauer, (1994: 59-60) delijo človekove pravice glede na njihovo dostopnost in sicer na:

a) Absolutno rezervirane pravice

To so pravice, ki jih tujci ne morejo uživati oziroma imeti: aktivna in pasivna volilna pravica (pravica voliti in biti voljen), pravica opravljanja posameznih funkcij in dejavnosti javnega značaja in nekatere pravice civilnopravnega značaja (npr. lastninske pravice na nepremičninah).

b) Relativno rezervirane pravice

To so pravice, ki jih imajo tujci, če so izpolnjeni posebni pogoji. Takšen pogoj je lahko reciprociteta.

c) Splošne pravice

To so tiste pravice, ki so pod enakimi pogoji dostopne vsem ljudem in veljajo tako za državljane kot za tujce. Za uveljavljanje teh pravic državljanstvo ni predpisan pogoj.

4. USTAVNOPRAVNA IZHODIŠČA ZA VAROVANJE ČLOVEKOVNIH PRAVIC

Za 20. stoletje je značilno spoznanje o pomembnosti človekovih pravic in njihovega ustavnopravnega varstva (Šturm, 1998: 25), zato je bilo treba pri oblikovanju nove slovenske ustave središčno pozornost usmeriti prav na zavarovanje temeljnih pravic človeka in državljana (Bučar, 1993: 20).

Proces demokratizacije v Sloveniji je začel dobivati konkretno podobo že v poznih 80-tih letih. Težnje za ustanovitvijo nove, samostojne države so predpostavljale vzpostavitev trajnega ustavnega okvira. Türk (1993: 15-18) ugotavlja, da do sprememb ni prišlo zaradi odpora proti diktaturi (ki je ni bilo), ampak zaradi hrepenenja po večji svobodi in gospodarski blaginji. Človekove pravice so bile potreben, čeprav ne najnujnejši del tega hrepenenja. Gibanje za novo ustavo je temeljilo na dveh glavnih težnjah: eno je predstavljala težnja po neodvisnosti države in njene politične preobrazbe, drugo pa težnja po zagotavljanju človekovih pravic in oblikovanju civilne družbe. Proces dejanskega ustvarjanja nove slovenske ustave je v letih 1989 – 1991 potekal v dveh fazah. Začel se je z obsežnimi amandmaji k prejšnji ustavi (septembra 1989) in se končal 23. decembra 1991 s sprejetjem nove ustave. Ko so se avtorji celovito lotevali problema človekovih pravic, kot glavnega dela ustave, so izhajali iz ustreznih mednarodnih standardov. Pri tem so ugotovili, da za oblikovanje nove ustave najbolj ustrezajo mednarodne konvencije o človekovih pravicah, sprejete v okviru Združenih narodov ter pravna določila Sveta Evrope in Evropskega sodišča za človekove pravice.

S sprejetjem nove slovenske ustave (1991) so bile uveljavljene splošne normativne garancije človekovih pravic in državljanskih svoboščin, ki so temelj modernega demokratičnega sistema. S tem se je Slovenija vključila v proces uveljavljanja univerzalne implementacije standardov človekovih pravic, t.j. v proces zagotavljanja pravic in svoboščin, zapisanih v mednarodnih zakonih o človekovih pravicah, vsem ljudem. Po drugi strani lahko govorimo tudi o procesu evropeizacije normativne ureditve na področju človekovih pravic v Sloveniji (Fink Hafner, 1994: 35).

Preambula Ustave Republike Slovenije izhaja iz Temeljne ustanovne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, z dne 25. junija 1991, ki v svoji preambuli ugotavlja, da nekdanja Socialistična federativna republika Jugoslavija ni delovala kot pravno urejena država in da so se v njej hudo kršile človekove pravice. Ob upoštevanju tega zgodovinskega dejstva in izhajajoč iz svojega temeljnega poslanstva, postavlja preambula Ustave na prvo mesto svobodno demokratično ustavno ureditev, ki zagotavlja temeljne človekove pravice in svoboščine. V ospredje postavlja človekovo dostojanstvo in njegovo duhovno, politično in gospodarsko svobodo. Človekove pravice in temeljne svoboščine se uresničujejo neposredno na podlagi Ustave (Šturm, 1998: 25).

Da bi lahko problematizirali omejevanje človekovih pravic je potrebno najprej analizirati osnovna vprašanja o človekovih pravicah, tako kot jih obravnava Ustava Slovenije.

Türk (1993: 19-22) pri tem izpostavlja tri osnovna vprašanja:

1. Načelo enakosti in nediskriminacije kot eno najpomembnejših kategorij določil o človekovih pravicah v vsaki ustavi.

Ustava Republike Slovenije določa v 14. členu:

"V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj ali katerikoli drugo osebno okoliščino. Vsi so pred zakonom enaki." To splošno določilo izhaja iz stališča, ki ga zastopa Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah¹, in združuje, prvič, široko opredelitev načela nerazlikovanja, in, drugič, pravico do enakosti pred zakonom, kot posebno, to je dodatno pravico. Poleg tega pa so določila o nerazlikovanju tudi v 16. členu (izredne okoliščine), ki spet vsebuje dolg seznam razlogov, zaradi katerih ni dovoljeno razlikovanje, to je diskriminacija, v primerihčasne razveljavitve ali omejitve človekovih pravic. Ta seznam je daljši od tistega, ki ga vsebujejo zadevni mednarodni dokumenti. Prepoveduje diskriminacijo oziroma neenakopravnost, ki bi temeljila na rasi, narodni pripadnosti, spolu, jeziku, veri, političnem in drugem prepričanju, gmotnem stanju, rojstvu, izobrazbi, družbenemu položaju ali katerikoli drugi osebni okoliščini. Triinštirideseti člen zagotavlja vsakemu državljanu pravico voliti in biti voljen.

¹ glej stran 13

2. Vprašanje dopustnih omejitev človekovih pravic

V tem pogledu se Ustava republike Slovenije ravna po vzorcih v mednarodnih dokumentih. Omejitve so dopustne v zadevah, ki se tičejo pravice do svobode gibanja (32. člen), pravice do nedotakljivosti stanovanja (36. člen), do varstva tajnosti pisem in drugih občil (37. člen) in pravic do svobode zbiranja in združevanja (42. člen). Omejitve, ki jih dopuščajo navedeni členi, utesnjujejo kriteriji legitimnosti (razlogi za omejitve so izčrpno navedeni v zadevnih členih Ustave), legalnosti (omejitve mora določati zakon) in nujnosti. Pri kriteriju nujnosti je treba v celoti upoštevati kriterij sorazmernosti in demokratičnosti. Zakoni, ki omogočajo takšne omejitve lahko temeljijo na ustavnih določilih.

3. Forumi za nadzorovanje in uresničevanje človekovih pravic

Ustava opredeljuje sodno varstvo človekovih pravic kot poglavitno orodje varstva, poleg tega pa 159. člen določa, da neformalno varstvo človekovih pravic opravlja ustanova "varuha človekovih pravic in temeljnih svoboščin (ombudsman)".

4.1. MEDNARODNI DOKUMENTI, KI OPREDELJUJEJO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN

Kateri so torej mednarodni dokumenti, na katere se sklicuje dr. Türk, in ki so imeli tako odločilno vlogo pri oblikovanju slovenske ustave?

Najprej je treba omeniti Splošno deklaracijo o človekovih pravicah, ki jo je Generalna skupščina OZN sprejela 10. decembra 1948. Kljub temu, da deklaracija ni bila zasnovana kot pravno zavezujoča, je po mnenju številnih avtorjev, postala del "mednarodnega običaja", ker so jo sprejele skoraj vse države. Glavni cilji Splošne deklaracije so bili pridobiti in ohraniti spoštovanje človekovih pravic, politična obveza na najvišjem nivoju, mobilizacija civilne družbe in vzpostavitev progresivne sile, ki bi zagovarjala milijarde ljudi, ki so jih kršene človekove pravice (Betten in Grief, 1998: 15). V okviru OZN sta bila sprejeta še Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah² ter Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in

² Uradni list SFRJ, št. 7-35/71 z dne 4. februarja 1971. Notifikacija nasledstva: Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 9-55/92 z dne 17. julija 1992 (Uradni list RS, št. 35/92).

Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah ter Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah se skupaj s Splošno deklaracijo pogosto imenuje Splošna listina o človekovih pravicah. Dokumenti skupaj predstavljajo določila o mednarodnih normah človekovih pravic ter standarde ravnanja, ki naj bi jih države sledile in hkrati minimalne mednarodno priznane socialne in politične garancije, potrebne za človeka vredno življenje (Donnelly, 1993: 10).

kulturnih pravicah. Oba pakta imata naravo pogodbe in sta zato pravno obvezujoča za vse podpisnice. Pakta vsebujeta nekaj enakih določil (Buergethal, 1988: 33).

Na območju Evrope pa je bila sprejeta Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin s protokoli³ (krajše imenovana tudi Evropska konvencija o človekovih pravicah), ki je prva mednarodna pogodba na področju človekovih pravic v okviru Sveta Evrope, ki so jo takratne članice podpisale 4. novembra 1950 v Rimu in je začela veljati leta 1953. Konvencija določa neodtujljive pravice in svoboščine vsakega posameznika in zavezuje države podpisnice⁴, da te pravice zagotovijo vsakomur, ki je pod njihovo oblastjo (Zupančič, 2000: 2). Evropska konvencija o človekovih pravicah se uporablja neposredno (8. člen Ustave) in vsi slovenski zakoni in drugi splošni akti morajo biti skladni s Konvencijo. Slovenija sodi v skupino tistih držav, kjer ima Konvencija višji položaj od navadnih zakonov in ima nižji položaj od Ustave (Mavčič, 1999: 147).

5. OMEJEVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC ZA POKLICNE PRIPADNIKE OBOROŽENIH⁵ SIL V SLOVENIJI

"V demokratični državi mora že pojmovno zakon veljati za vse enako. Izjem ne more biti. Torej mora veljati tudi za državljane, ki so neposredno v delovnem razmerju z državo. Država lahko zanje posebej ureja le tista razmerja, ki so zanjo specifična, tako kot sleherni delodajalec, vedno pa v okviru splošnega zakona" (Bučar, 1999: 181).

Slovenska ustava (URS, 1991) v več primerih omeji človekove pravice. Najbolj specifično poseže Ustava v pravice poklicnih pripadnikov oboroženih sil v 42. členu, ki ureja pravico do zbiranja in združevanja, kjer je opredeljeno, da "poklicni pripadniki obrambnih sil in policije ne morejo biti člani političnih strank". Na tak način je torej omejena njihova svoboda do

³ Slovenija jo je ratificirala z Zakonom o ratifikaciji konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, spremenjene s protokoli št. 3, 5 in 8 ter dopolnjene s protokolom št. 2 ter njenih protokolov št. 1, 4, 6, 7, 9, 10 in 11 (Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št 7-41/94 z dne 13. junija 1994 (Uradni list RS, št. 33/94)).

⁴ Wildhaber (1999: 3) celo meni, da je konvencija revolucionarna in to iz treh razlogov: prvič je omogočeno, da se država v okviru mednarodnega sporazuma pritoži nad tem, kako druga država obravnava svoje lastne državljane; posameznim državljanom je omogočeno, da se pritožijo mednarodnemu telesu glede tega, kako jih obravnava država; in oblikovani so mehanizmi, ki zagotavljajo, da države svoje obveznosti tudi izpolnjujejo.

⁵ v Ustavi (URS, 1991) je uporabljen izraz "obrambne sile", ki se v praksi redko ali sploh ne uporablja. To zadrego je rešil Zakon o obrambi (ZObr, 1991), ki v 3. členu kot obrambne sile opredeli Slovensko vojsko.

zbiranja in združevanja, kot ena od temeljnih človekovih pravic. Tako 14. člen Ustave izzveni nekako neresnično in neiskreno. V njem se namreč ne prepozna več kot 16.800⁶ slovenskih državljanov, ki jim niso zagotovljene enake človekove pravice, kot ostalim državljanom. V tej številki niso zajeti sodniki (133. člen Ustave), državni tožilci (136. člen) in ustavni sodniki (166. člen), ki jim je prav tako delno omejena svoboda združevanja, ni pa jim prepovedano članstvo v političnih strankah.

Prepoved članstva v političnih strankah, ki se kar nekako prikrade v 42. člen Ustave, ni značilna za večino evropskih držav⁷, predvsem pa ni značilna za zahodnoevropske države. Ustava v 16. členu dopušča možnost, da je "določene človekove pravice in temeljne svoboščine izjemoma dopustno začasno razveljaviti ali omejiti v vojnem in izrednem stanju", vendar pa to ne velja za prepoved članstva v političnih strankah za poklicne pripadnike oboroženih sil oziroma Slovenske vojske. Ta prepoved je trajna.

Postavlja se torej vprašanje, kateri so tisti kriteriji, na podlagi katerih je bila poklicnim pripadnikom oboroženih sil omejena pravica do svobodnega zbiranja in združevanja. To je namreč ustavna omejitev človekovih pravic, za katero v zadevnem členu nista podana kriterija legitimnosti in nujnosti. Vsekakor pa je tej omejitvi treba priznati legalnost, saj jo je sprejelo ustavodajno telo, ki je pri tem upoštevalo vse možnosti (tudi najbolj skrajne), ki jih ponuja mednarodno pravo.

22. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah (Varstvo človekovih pravic, 1994) določa, da "ima vsakdo pravico, da se za varstvo svojih koristi združuje z drugimi, vštevši pravico ustanavljati sindikate in postati njihov član". Isti člen predvideva tudi možne omejitve te pravice, vendar "le tiste, ki jih določa zakon in so v demokratični družbi potrebne za nacionalno varnost, javno varnost in javni red ali za varstvo javnega zdravja in morale ali pa pravic in svoboščin drugih".

⁶ podatek je približen. Po podatkih polkovnika Jožeta Majcenoviča (intervju, dne 24. 8. 2005) je, na dan intervjuja, število pripadnikov Slovenske vojske znašalo okrog 7200. Dne 1. 1. 2005 je bilo na Policiji zaposlenih 9630 pripadnikov (Policija: <http://www.policija.si/si/index.html> (24. 8. 2005)).

⁷ pri pregledu ustav 37 evropskih držav ima poleg Slovenije še sedem držav v ustavi izrecno opredeljeno vsaj eno od omejitev pravice zbiranja in združevanja za poklicne pripadnike oboroženih sil (Albanija, Belorusija, Estonija, Grčija, Litva, Madžarska in Romunija) (Vir: International Constitutional Law: <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/>).

Podobno je opredeljeno tudi v Evropski konvenciji o človekovih pravicah (Varstvo človekovih pravic, 1994). Tudi v tej konvenciji so našteje možne izjeme (11. člen), ki jih je v posebnih primerih mogoče omejiti z zakonom.

Glede na obravnavano tematiko je potrebno izpostaviti dve določili, ki jih skoraj enako obravnavata tako Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah kot Evropska konvencija o človekovih pravicah:

- v obeh je poudarjeno, da je uživanje pravic in svoboščin zagotovljeno vsem ljudem brez razlikovanja glede na spol, raso, barvo kože, jezik, vero politično in drugo prepričanje, narodnostni ali socialni izvor, pripadnost narodni manjšini, lastnini, rojstvo ali kakšne druge okoliščine;
- v obeh je v členih, v katerih je zagotovljena pravica o svobodnem združevanju, dodano varovalo, po katerem dotični člen ne preprečuje, da bi se pripadnikom oboroženih sil ali policije z zakonom omejilo izvrševanje teh pravic.

Vprašanje nepojasnjenih kriterijev je tako ostalo brez odgovora. Še bolj težko pa bo prikazati razloge, ki so privedli avtorje ustave do takšnega konkretnega predloga. Z obstoječo formulacijo 42. člena Ustave ("poklicni pripadniki obrambnih sil"), se je namreč krog tistih z omejenimi pravicami razširil tudi na civiliste. Teoretiki, ki se ukvarjajo s to tematiko, vidijo potencialni vir vseh skrbi in napetosti v civilno-vojaških odnosih v profesionalnem vojaku. Tudi sicer, ko govorimo o poklicnih ali profesionalnih pripadnikih oboroženih sil, pomislimo predvsem na vojaške osebe (častniki, podčastniki, vojaki, vojaški uslužbenci). Toda dejstvo je, da v oboroženih silah niso zaposlene samo vojaške, temveč tudi civilne osebe (kuharji, mesarji, avtomehaniki, električarji, snažilke in še številni drugi). Po podatkih polkovnika Jožeta Majcenoviča (intervju, dne 24. 8. 2005) je civilnih oseb v Slovenski vojski približno 600 ter da, v Slovenski vojski, pri zaposlovanju dosledno upoštevajo ustavno omejitev, ne glede na to, kakšno dolžnost bodo kandidati opravljali.

Ker odkrito in upravičeno dvomim, da je 2. odstavek 42. člena Ustave bil oblikovan in sprejet po tehtnem in temeljitem premisleku, se bom v svoji nadaljnji analizi omejil le na vojaške osebe.

5.1. RAZLOGI ZA OMEJEVANJE ČLOVEKOVIH PRAVIC

Skoraj nemogoče je na enem mestu najti naštete razloge, ki bi v demokratični in pluralistični družbi, v normalnih razmerah, upravičevali omejevanje človekovih pravic. Če zanemarimo predpostavko, da družba ni nedemokratična, potem je razloge treba iskati (ali o njih ugibati) v zapletenih razmerjih med civilnim in vojaškim.

Pri tem je treba, kot pravi Feaver (1996: 150), izhajati iz enostavnega paradoksa: "Ker se bojimo drugih, oblikujemo institucijo nasilja, da bi nas varovala, toda potem se bojimo te iste institucije, ki smo jo oblikovali zaradi varovanja." Iz te problematike Feaver izpelje dva glavna in potencialno nasprotujoča si principa:

1. Oborožene sile morajo biti dovolj močne, da prevladajo v vojnah, v katere je vpletena družba. Osnovni namen oblikovanja vojske je predvsem potreba, ali zaznana potreba, za vojaško silo, ki bi napadala ostale skupine, ali pa bi se enostavno branila pred njihovimi napadi.
2. Hkrati, ko morajo oborožene sile varovati državo pred sovražniki, si morajo prizadevati, da ne uničijo družbe, za katero varovanje so namenjene. Oborožene sile se morajo soočiti s sovražniki, zato morajo imeti tudi ustrezno moč in sposobnost vsiljevanja svoje volje drugim. Ker oborožene sile razpolagajo z močjo prisile, imajo torej tudi možnost, da vsilijo svojo voljo skupnosti, ki jih je ustvarila.

Na podlagi omenjenega paradoksa in obeh principov Feaver (1996: 151) definira štiri razloge, ki povzročajo tradicionalne skrbi civilno vojaških odnosov:

- neposredni prevzem politične moči;
- uničenje družbe s pretirano uporabo virov;
- vpletanje neubogljivega vojaštva v vojne in konflikte, ki so v nasprotju z družbenimi interesi;
- skrb zaradi poslušnosti.

Finer (1988: 77-78) se pri klasifikaciji posegov vojske omeji le na sfero političnega. Tako loči štiri ravni poseganja vojske v politiko, ki lahko povzročajo skrbi civilne družbe:

- vpliv na civilne oblasti – poskusi prepričevanja civilne oblasti s sklicevanjem na razum ali čustva;

- pritiski, izsiljevanje – vojska prepričuje civilno oblast z grožnjami sankcij, ki so lahko povsem ustavne ali povsem neustavne;
- zamenjava – vojska zamenja eno vladno garnituro z drugo, tako da še naprej obstaja civilna oblast;
- nadomestitev civilnega režima z vojaškim, ki je skrajna oziroma najvišja raven poseganja vojske v politiko.

Sarvas (1999: 104) opozarja še na nevarnost pretorijanstva⁸, kot specifične oblike prisilne zamenjave oblasti. Pri tem navaja, da je v spreminjajoči družbi nevarnost pretorijanstva prisotna vsepovsod. Ko so komunistični režimi v Srednji in Vzhodni Evropi propadali, je bila možnost vojaškega posredovanja močno porasla, tako pri propadajočih elitah, kot pri novih, ki so se uveljavljale.

Vse te "tradicionalne skrbi" in "ravni posega" nas navajajo na skupni imenovalec, ki je značilen za omejevanje človekovih pravic poklicnim skupinam, ki imajo monopol nad orožjem – skupni imenovalec, ki se mu reče STRAH. In ta strah je celo težko natančno opredeliti kljub številnim primerom, v katerih se je "tradicionalna skrb" materializirala v eno od mnogih pojavnih oblik. V demokratičnih, pluralističnih družbah pa je ta strah velikokrat neutemeljen in predvsem pretiran. To kaže na neko drugo vrsto "alarmizma"⁹, ki ga družba (ali oblast) sama spodbuja, tako da getoizira določene poklicne skupine in si tako sama omejuje možnosti, tako institucionalnega, kot neinstitucionalnega nadzora.

Toda vsa navedena spoznanja nas niso pripeljala do konkretnih razlogov na temeljno vprašanje. Zato je v nadaljevanju potrebno povzeti bistvo civilno-vojaških odnosov, v katerem se skriva bistvo tega zapletenega problema.

⁸ pretorijanstvo – pojav značilen za obdobje rimskega imperija, ko je pretorijska garda (osebna straža rimskih pretorjev in kasneje cesarjev) dejansko vladala imperiju. Rimska pretorijska garda ni imela političnih motivov, temveč le lastne interese za zamenjavo voditeljev. Takoj, ko voditelj ni mogel izpolniti danih obljub, so ga zamenjali (Finer, 1988: 187).

⁹ aluzija na "vojaški alarmizem", ki ga Abrahamsson (v Jelušič, 1997: 122) označuje kot "povečano pričakovanje izbruha vojne" oz. "pretiravanje vojaške nevarnosti".

6. CIVILNO-VOJAŠKI ODNOSI

"Civilno-vojaški izziv je uskladiti oborožene sile, ki bodo dovolj močne, da bodo storile vse, kar bodo civilisti od njih zahtevali ter dovolj podrejene, da bodo delale le tisto, za kar so jih civilisti pooblastili" (Feaver, 1996: 149).

6.1. TIPI CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV

Jelušičeva (1998: 84) loči dva tipa civilno-vojaških odnosov, in sicer:

- **parlamentarni tip**, v katerem morajo imeti vse ustavne politične stranke enakopraven dostop do javnih služb, kar hkrati pomeni, da vojska ne more pripadati eni politični organizaciji, temveč vsem, in to tako, da ne pripada nobeni, da je skratka departizirana. V vojski ali zunaj nje ne sme biti organizirana nobena politična organizacija, ki bi imela večji vpliv na vodenje notranje vojaške politike kot vse druge organizacije;
- **partokratski tip**, v katerem ena stranka nadzira vojsko z vzpostavitvijo avtonomne partijske organizacije v vojski.

6.2. STANJE CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV V SFRJ PRED RAZPADOM SOCIALIZMA

Zgodovinske izkušnje so verjetno eden od pomembnejših (če ne najpomembnejši) razlogov za odločitve o strogem civilnem nadzoru nad oboroženimi silami, ki je posegel celo v temeljne pravice državljanov. Zato je pomembno poznati razmere, ki so v bivši državi vladale na področju civilno-vojaških odnosov. Jugoslavija se v času od 2. svetovne vojne pa do razpada ni veliko razlikovala od ostalih (bivših) evropskih socialističnih držav. Vse socialistične države so imele podobne politične sisteme in tudi družbene odnose, kar se je seveda odražalo tudi na civilno-vojaške odnose.

Garbova (1998: 70) poudarja nekatere skupne značilnosti odnosov med vojsko in oblastjo v evropskih socialističnih državah, in sicer:

- dvojno vlogo oboroženih sil – zunanjo (obramba pred agresijo) in notranjo (obramba družbene in politične ureditve);
- oster politični nadzor partije nad vojsko;

- družbeno vlogo vojske (socializacijska in integracijska vloga, pomoč pri naravnih nesrečah, pomoč pri poljedelstvu in industriji itd.).

Dvojna vloga oboroženih sil, v obdobju do konca hladne vojne, ni bila neka posebnost, ne v vzhodnih, ne v zahodnih državah. Ta vloga se v številnih državah ohranja še naprej, čeprav po mnenju mnogih avtorjev ni v skladu z modernimi principi demokracije.

Jugoslovanska vojaška elita je legitimirala svojo pozicijo v političnih razmerjih preko partokratskega tipa civilno-vojaških odnosov. Bebler ugotavlja (1990: 261-274), da je tak model civilne nadvlade nad armado nastal pod vplivom marksistične teorije o oboroženem ljudstvu ter teorije o vodilni vlogi delavske partije ter deloma lastnostih tradicionalne ruske politične avtokracije ter modifikacije, ki je nastala zaradi avtonomne socialistične revolucije na tleh Jugoslavije med drugo svetovno vojno. Za model je bila značilna prevlada civilne politične organizacije – Komunistične partije, zaradi česar je bilo medvojno poveljevanje dvostarešinsko, po vojni pa je partija vzdrževala civilni politični nadzor nad armado.

Pri tem so imeli pomembno vlogo politični komisarji – častniki, ki jih je postavila partija, in ki so skrbeli za ohranjanje sistema vrednot, nadzirali so obnašanje častnikov v enotah, oblikovali so podporo za cilje, ki so jih predlagali politični vodje ter motivirali moštvo za boj. V večini primerov so bili politični komisarji neposredno vpleteni v izdajanje operativnih povelj in ukazov (Herspring, 1999: 557).

Organizacija Zveze komunistov Jugoslavije v Jugoslovanski ljudski armadi (ZKJ v JLA) z več kot 100.000 člani je uživala avtonomen status znotraj vladajoče stranke in dejansko postala komunistična vojaška podpartija z ideologijo in prakso, po katerih se je razlikovala od civilnih delov ZKJ (Bebler, 1992: 49). Tako je armada ohranjala svoj partijski monopol kot deveta, avantgardna partijska organizacija v "koaliciji" z osmimi republiško-pokrajinskimi zvezami in s tem ostajala močan dejavnik vpliva na politiko in v Centralnem komiteju ZKJ. Šele z odhodom slovenske delegacije s partijskega vrha se je začela rušiti prevlada srbsko-armadnega vrha v partiji (Vreg, 1992: 22).

Vse glasnejše zahteve po političnem pluralizmu v civilnem političnem sistemu v osemdesetih letih so pripeljale tudi do vprašanja, katera organizacija bi v tem primeru izvajala kontrolo nad oboroženimi silami (Jelušič, 1998: 84). Zveza komunistov (ZK) tedaj še ni zahtevala

neposredne depolitizacije armade, temveč je predlagala, da se komunisti iz JLA postopno povežejo v organizacije ZK na terenu. V tesni zvezi z odhodom partije iz organizacij združenega dela (OZD), organov in državnih institucij, torej tudi iz JLA, je bila uveljavitev načel političnega pluralizma. Dokončen sestop partije z oblasti je pomenil, da se v oboroženih silah razformira celotna struktura partijske organizacije, starešine, člani ZK pa se povežejo v osnovne organizacije na terenu (Vreg, 1992: 29).

Politični nadzor partije nad vojsko je tako v 80-tih letih začel izgubljati svojo ostrino, kar je bila posledica naraščajoče politične krize na državni ravni. V JLA je ta kriza še najbolj prihajala do izraza na najnižjih ravneh – v osnovnih partijskih organizacijah. Nezainteresiranost se je izražala tudi v pomanjkanju kandidatov za partijske sekretarje, kar pa je povzročilo, da so te funkcije skoraj "morali" prevzemati politični častniki¹⁰. To pa je le navidezno povečalo partijski nadzor, saj so se vse pogosteje pojavljala vprašanja o pomembnosti profesionalizma. Partijski sestanki so vse bolj postajali mesta za sproščanje raznih travm in frustracij, ki so si jih podrejeni, v obliki "tovariške kritike", lahko privoščili na račun nadrejenih. To je bilo po partijski liniji seveda dovoljeno, po vojaški pa si tega ni bilo mogoče predstavljati.

Zahtevam po novem tipu civilno-vojaških odnosov so se upirala prizadevanja, predvsem armadnega vrha, po ohranjanju dotedanlega tipa. Ta spor je bil, po mnenju Jelušičeve (1998: 84), nastavek širšega družbenega konflikta o političnem pluralizmu v civilnem političnem sistemu, to je o eno- ali večstrankarstvu, ki ga je vojska razumela kot spor glede organizacije, ki sme imeti civilno prevlado nad njo. To je bil eden od razlogov za povečano vključevanje vojaške elite v politični sistem ravno takrat, ko je avtoriteta zvezne civilne oblasti upadala, civilni partijski nadzor nad vojsko pa je že presahnil. Razpadlo Zvezo komunistov Jugoslavije je poskusila nadomestiti kvazijugoslovanska Zveza komunistov – gibanje za Jugoslavijo (1990).

¹⁰ Politični častnik, ki se je v enotah JLA imenoval "pomočnik poveljnika za politično delo", ni bil obremenjen s spremembami sistema vrednot ali z nadziranjem častnikov v enoti. Njegovo delo je bilo zasnovano na novih političnih vrednotah, ki niso imele več nadzorne funkcije. Bil je le eden od pomočnikov poveljnika enote in ni imel vloge namestnika poveljnika oz. izvršilnega častnika. Kot navaja tudi Herspring (1999: 560), politični častniki niso nikoli nadzirali odločitev ostalih častnikov, ampak so pomagali pri motiviranju vojakov in vzdrževanju visoko stopnje bojne pripravljenosti in politične pravovernosti.

Ob vse globlji polarizaciji na politični, ideološki, nacionalni, verski, kulturni in civilizacijski podlagi so se jugoslovanski vojaški profesionalci znašli v izrazito neprijetni zadregi – "preklet si, če nekaj narediš, in preklet si, če ne" (Bebler, 1992: 45).

Nova organizacija ZK pa v armadi ni vzbudila posebnega zanimanja. Celo več: razpad Zveze komunistov je (vsaj v nižjih enotah) povzročil celo olajšanje. Nenehni pritiski, ki so prihajali s partijske strani so večini presedali. Neformalna zahteva za obvezno članstvo poklicnih in profesionalnih pripadnikov JLA v Zvezi komunistov je bila močno sredstvo, ki ga tisti, ki so hoteli normalno delati in napredovati, niso mogli zanemariti. Redkokdo se je tem pritiskom javno uprl. Očitno je bila tudi to ena od vrst poslušnosti. Brzezinski (1995: 57) bi rekel: "Človeška narava je, kakršna pač je, zato so mnogi ljudje v totalitarnih režimih vdano živeli v tihi pokornosti."

6.3. VSTOP V TRANZICIJO IN OPUSTITEV STARIH OBIČAJEV

Postavtoritarna tranzicija v nekdanji Vzhodni Evropi je imela številne posledice – korenite spremembe zakonov, presekane vezi med oboroženimi silami in nekdanjimi avtoritarnimi/totalitarnimi režimi, notranje reorganizacije, revizije uradnih vojaških tradicij in učnih načrtov vojaških šol, korenite kadrovske spremembe, zlasti med častniki na vrhu in med politično najbolj izpostavljenimi deli oboroženih sil itd. (Bebler, 1998: 50).

Po letu 1989, po izvedenih radikalnih političnih spremembah, so vojaške profesionalne elite postsocialističnih držav presegle problem zvestobe uporabniku ob spremembi režima s poudarjenim vojaškim profesionalizmom, ki so ga razumele kot popoln umik vojske iz političnih in javnih zadev. Vojaška profesionalnost naj bi bila namreč neodvisna od ideologije, strokovno znanje pa primerno za katerikoli režim. Z današnje perspektive so politični častniki videti odvečno zlo in v vseh obravnavanih državah so jih takoj po spremembi režima upokojili ali prekvalificirali. V vojskah so oživeli in pridobili na pomenu vojaški kurati oziroma duhovniki. In medtem ko so v nekaterih zahodnih armadah zaradi vse večjega ateizma med vojaki poleg kuratov uvajali civilne svetovalce (denimo v belgijski vojski), so v vzhodnoevropskih vojskah držav s krščansko tradicijo duhovniki povečali svojo moč z imenovanjem v višje čine (Jelušič, 1998: 80).

Slovenska vojska oziroma takratna Teritorialna obramba (TO) se je do osamosvojitve ravno tako soočala s problemom političnih častnikov, vendar ne v enakem obsegu kot v ostalih bivših socialističnih državah, ki so v tranziciji nasledile tudi vojsko, ki so jo imele v starem sistemu.

Po besedah Zorana Vobiča (intervju, dne 5. 9. 2005) so v takratnih občinskih in pokrajinskih štabih TO te dolžnosti opravljali pripadniki stalne sestave – torej profesionalci. V enotah pa so politični častniki bili rezervisti. Zaradi pomanjkanja častnikov so to dolžnost pogosto opravljali tudi podčastniki. Na dolžnosti političnih častnikov so se ponavadi postavljali tisti, ki so v civilnem življenju opravljali kako od partijskih dolžnosti. Po osamosvojitvi so bila v organizacijsko-formacijskih strukturah TO, formacijske dolžnosti pomočnikov za politično delo, formalno ukinjena.

Po osamosvojitvi je v TO prestopilo tudi nekaj častnikov, ki so v JLA opravljali dolžnost pomočnikov za politično delo. Ti so potem nadaljevali delo v svoji prvotni stroki, v skladu z njihovo vojaško-evidenčno dejavnostjo, saj JLA na svojih akademijah ni poznala osnovnega izobraževanja za politične dolžnosti, temveč so se častniki šele kasneje usposobili za to delo.

Toda dejansko pa so pomočniki za politično delo le imeli neke vrste naslednike. To so bili pomočniki za motivacijo in informiranje, ki so bili prav tako uvedeni v enote ranga bataljona in višje. Po besedah Ernesta Anželja (intervju, dne 3. 11. 2005) so bili t. im. "motivatorji" uvedeni v enote že leta 1991. Njihove dolžnosti so obsegale izvajanje državljske vzgoje, informiranje, stike z mediji, stike z lokalnim prebivalstvom, promocijo enote, pisanje kronike enote in drugo. Formacijske dolžnosti pomočnikov za motivacijo in informiranje so bile v enotah dokončno ukinjene v letu 2000. Anželj sicer zanika, da bi bili motivatorji nasledniki pomočnikov za politično delo, vendar pa primerjava dolžnosti vseeno kaže na določeno podobnost.

6.4. PROBLEMI NOVIH SISTEMOV CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV

Vse tranzicijske države so se soočile s celo vrsto vprašanj, ki so bila posledica uvajanja novih sistemov civilno-vojaških odnosov. Bebler (1998: 54) ocenjuje, da so najpomembnejša vprašanja zadevala popolno vključitev profesionalnih vojakov v civilno družbo, predpise, ki

so urejali človekove pravice in politično vključevanje zaposlenih v vojski, nediskriminacijo narodnih manjšin v oboroženih silah, profesionalna združenja in odtujenost vojakov. Protislovja med demokratičnim civilnim okoljem in avtoritarno urejeno vojaško organizacijo bi se lahko zmanjšala ter postala obvladljiva, vendar se niso mogla v celoti razrešiti ali odpraviti. Nekatere omenjene spremembe v regiji so potencialno ali dejansko blažile napetosti med vojaško in civilno sfero. Ti premiki so vključevali civilianizacijo obrambnih ministrstev, odpravo najrazličnejših vrst politične diskriminacije in kršenja človekovih pravic v oboroženih silah, humanizacijo vojaške službe, dvig profesionalnosti, pospeševanje participatornega menedžerskega stila, širjenje civilnega nadzora nad varovanjem človekovih pravic v vojski, posebej pa še pri vpoklicanih vojakihtd.

Poleg tega pa je bilo pomembno tudi to, da so se znale oborožene sile zato, da bi se izognile ustvarjanju napetosti ali celo konfliktov med obema sferama družbe (civilno in vojaško), v vsakem trenutku prilagoditi družbeni realnosti in se sprijazniti s procesom spreminjanja družbenih vrednot. Vojaška organizacija, ki ne sprejema novosti iz družbenega okolja, postaja vse bolj izolirana. V tem primeru se notranja kohezija kratkoročno sicer krepi, odpor do okolja pa se poveča in vojaška organizacija postaja vse bolj zaprta (Kotnik-Dvojmoč, 2002: 102).

Bebler ugotavlja (1998: 52), da so se kljub odpravi nekdanje komunistične prevlade znotraj oboroženih sil in prepovedi odkritega vmešavanja vojske v politiko v celotni srednje- in vzhodnoevropski regiji pojavljali novi ali staro-novi načini političnega poseganja v oborožene sile. Pojavljali so se v obliki strankarske protekcije pri napredovanjih, napol prikrite rekrutacije simpatizerjev in podpornikov stranke, ki ji pripada obrambni minister, parapolitičnih dejavnosti katoliških vojaških duhovnikov itd.

Od nekaterih anomalij ni bila imuna niti Slovenska vojska, ki je nastajala v povsem drugačnih razmerah, v bistvu povsem na novo in od osamosvojitve dalje ni bila obremenjena z nobenim partijskim nadzorom. Pa vendar so se ob zamenjavah ministrov ali vlad dogajala presenetljiva povišanja častnikov ter obsežne kadrovske spremembe tudi v vrhu vojske. Do leta 1994 pa je obstajala tudi paravojaška enota (1. specialna brigada MORiS), ki ni bila del vojaške strukture, ampak je bila neposredno podrejena ministru za obrambo (ki je bil tudi predsednik ene od strank). V vojsko so bili uvedeni vojaški kurati, kar po mnenju mnogih ni v skladu z ustavnim načelom ločenosti cerkve od države.

6.5. POSEGANJE VOJSKE V POLITIKO

Pogoste fraze o depolitiziranosti, nevtralnosti, nepristranskosti ali celo sterilnosti vojske dajejo zmotni vtis, da je vojska totalno ločena od politike in da med vojsko in politiko ni vzajemnega vplivanja. Že samo dejstvo, da je vojska del političnega sistema, dokazuje, da je tudi del politike same po sebi. V demokratičnih in pluralističnih družbah je popolnoma samoumevno, da je dominantem odnos med civilno oblastjo in vojsko tisti, ki vojsko postavlja v podrejeni položaj. To pa ne pomeni, da ni tudi povratnega vpliva, ki pa ima lahko zelo različne oblike. V demokratičnih družbah je ta vpliv seveda močno omejen in natančno opredeljen.

6.5.1. Načini poseganja vojske v politiko

Vojaške posege v politiko veliko teoretikov izenačuje s fizičnim, nasilnim posegom vojske v vladanje, to je "coup d'etat". Toda vojska se vpleta v politiko tudi drugače, in sicer tako da posega na birokratsko prizorišče, v vladne zadeve in v politiko nacionalne varnosti. Vojska posega v politiko s svojim posrednim ali neposrednim vplivom ali pa s posrednim in neposrednim posegom (intervencijo). Zato je treba razlikovati med *vpletenostjo vojske v politiko*, do katere prihaja v vseh sodobnih državah, ki imajo neko vojaško moč, ter med *intervencijo (posegom) vojske v politiko* na način, ki ni sprejemljiv za stopnjo razvitosti politične kulture, kjer do tega pride. Določena stopnja prisotnosti vojske v politiki je skratka del politične tradicije, njena udeležba se legitimira skupaj z legitimiranjem celotnega političnega sistema, kajti ni nič drugega kot ena od institucij političnega sistema (Jelušič, 1997: 86).

Doorn (1976: 27) ugotavlja, da je vojaška intervencija v politiki v razvitih državah bolj izjema kot pravilo. To razlaga, prvič, s Huntigtonovo teorijo o visoko profesionalizirani vojaški eliti, ki se je pripravljena podvreči popolnemu nadzoru civilne vlade ter, drugič, interveniranje vojske v politiko je odvisno od politične kulture. Pri tem se Doorn sklicuje na Finerja, ki je opravil obsežno raziskavo o vlogi vojske v politiki in pri tem zaključil, da obstaja tesna povezanost pri visoki stopnji politične kulture in nizko nevarnostjo vojaške intervencije v politiko.

Širina vojaške udeležbe v politiki se razlikuje od obdobja do obdobja, od države do države in znotraj vsake posamezne politične kulture je šele mogoče trditi, kdaj je vojska prestopila dogovorjene ali z običaji ustaljene norme svoje politične dejavnosti (Jelušič, 1997: 87-88).

V deželah v razvoju, kjer sta tako legitimnost, kot učinkovitost civilnih oblasti relativno nizki, se vojaške intervencije dogajajo bolj pogosto. Če je vojska pri tem sposobna zagotoviti zakonitost in red, potem ni nujno, da se bo v taki državi čutila potreba po legitimni civilni oblasti (Doorn, 1976: 28).

6.5.2. Legitimnost vključevanja vojske v politiko

V naši razpravi se bomo omejili le na načine poseganja vojske v politiko, ki so značilni za demokratične sisteme – to je na vpletanje vojske v politiko. Ko enkrat ugotovimo, da se vojska, v vseh političnih sistemih, vendarle vpleta v politiko, se seveda postavlja vprašanje, pod kakšnimi pogoji se to dogaja in kaj ji daje to pravico. Jelušičeva (1997: 14) meni, da je stopnja skladnosti oziroma ustreznosti vključevanja vojske v politiko povezana s pojmom legitimnosti, to je konceptom, ki je osrednjega pomena za razumevanje odnosov med oboroženimi silami in družbo v vseh časih in v vseh državah. Vključenost vojske v politiko je legitimna samo, če njeno vključevanje poteka po načelih, ki jih določena politična kultura priznava za svoje, in je zapletena povsod tam, kjer gre za soobstoj različnih političnih kultur v eni državi. Vojska je namreč državna institucija, ki se ravna po načelih centraliziranega vodenja, zato tudi svoje vključevanje v politiko prilagodi prevladujočemu konceptu politične kulture.

S politično kulturo je povezana tudi stopnja politične participacije na ravni posameznika ali družbenih skupin. Določanje stopnje te participacije pa ne pomeni nič drugega kot določanje stopnje (ne)demokratičnosti nekega političnega sistema (Kolenc, 1993: 98).

Z oblikovanjem oboroženih sil kot institucije, ločene od preostale družbe, se je začela uveljavljati zakonitost kot osnova legitimiranja oboroženih sil. Prihaja celo do protislovnega položaja vojaštva, ko se zdi, da je tem bolj legitimno, čim bolj je izločeno iz civilnega okolja. Sodobno vojaštvo sicer res poudarja svojo privrženost tradiciji, toda v razviti industrijski družbi se zdi vedno bolj sprejemljiv način postavljanja zahtev po legitimnosti zakonitosti teh

institucij. Ljudem se zdi sprejemljivo tisto, kar je v skladu z nekimi pravili igre (Jelušič, 1997: 52).

Legitimnost je torej pomembna kategorija, ki v demokratičnih družbah vpliva na to ali bo vojska sprejeta kot del družbe, ali pa bo odrinjena na obrobje. Bolj kot bo sprejeta kot del družbe, bolj bodo sprejemljivi njeni politični vplivi in bolj kot bo na obrobju, bolj ostre bodo zahteve po njeni izločitvi iz političnega življenja. S temi problemi se je ukvarjal tudi Doorn (1976: 25-26), ki je opredelil pogoje, v katerih je zagotovljena legitimnost vojske. Po njegovem mnenju je legitimnost vojske zagotovljena tako dolgo, dokler:

- 1) funkcija vojske zadostno sovпада s tistim, kar politična skupnost definira kot legitimne cilje,
- 2) vojaška subkultura zadostno sovпада s politično kulturo širšega okolja,
- 3) sestava oboroženih sil ustrezno predstavlja sestavo politične skupnosti.

S tem v vezi tudi Jelušičeva (1997: 58) meni, da "socialno okolje pričakuje od vojske prilagajanje vrednotam in normam civilne družbe". Če to velja tudi za njene pripadnike kot posameznike, potem bi morala družba biti bolj dosledna. Iz tega pričakovanja namreč sledi zanimiv paradoks: ker se civilna družba boji vojske, jo potiska na obrobje, nato pa od nje pričakuje, da se bo prilagajala civilnim vrednotam. Menim, da tak odnos sam po sebi vsebuje zametke konflikta, zato bi pristop k tej problematiki moral biti drugačen. Vojaki namreč ne padajo z Marsa, ampak je njihov izvor v civilni družbi, z vsemi vrednotami, ki jih jim ta vcepi. Grobo gledano, je v demokratični družbi civilno okolje tisto, ki oblikuje vojaka: pred vstopom v vojsko je podvržen vrednotam, ki so značilne za civilno okolje, po vstopu v vojsko pa tistim vrednotam, ki jih predstavniki civilne oblasti odobrijo ali naložijo vojaškim oblastem. Če civilna oblast tolerira ali celo zahteva mortifikacijo¹¹, jo bo v vojski zagotovo tudi dobila; in če zahteva demokratizacijo odnosov v vojski, jo bo prav tako dobila.

Vendar pa se deklarativna raven določenih družb in realnost očitno včasih razlikujeta. In če drži, kot ugotavlja Jelušičeva (1998: 52), "da dokler bodo oborožene sile institucija, ločena od preostale družbe in dokler bo prihajalo do protislovja, ko se zdi tem bolj legitimno, čim bolj je vojska ločena od civilnega okolja", do takrat pričakovanja t. im. socialnega okolja ne bodo iskrena, še manj pa uresničljiva.

¹¹ mortifikacijo Milles (v Jelušič, 1997: 110) opisuje kot "poskus zlomiti mladeniške civilne vrednote in nazore, da bi laže vcepili vojakom značajsko strukturo, ki bi bila kolikor mogoče popolnoma nova".

Oborožene sile se ne morejo izogniti spremembam, ki se dogajajo okrog njih. Vojaška obveznost je eden najučinkovitejših načinov za vdiranje zunanjih vplivov v vojaške vrste, zato se na prvi pogled zdi, da bi vojska morala biti celo zainteresirana za ukinitvev splošne vojaške obveznosti. Socialno okolje pričakuje od vojske prilagajanje vrednotam in normam civilne družbe, kjer prevladujejo civilianizacija, demokratizacija, sindikalizem in politizacija. V nekaterih delih Evrope, posebej v Skandinaviji, na Nizozemskem in v Zvezni republiki Nemčiji, so te zahteve v bistvu izraz reševanja krize legitimnosti oboroženih sil ter civilno-vojaških odnosov s pomočjo oblikovanja vojske po modelu civilne družbe (Jelušič, 1997: 58).

Toda vojaška obveznost ni čudežna rešitev, ki bi imela pglavitno vlogo pri reševanju vojske iz krize legitimnosti. In tudi ni med najučinkovitejšimi načini za vdiranje zunanjih vplivov v vojaške vrste. Treba je upoštevati, da ima vsaka vojaška organizacija specifične značilnosti. Že zaradi strogega sistema stratifikacije si je težko (ali nemogoče) zamisliti, da bi obvezniki na služenju vojaškega roka prenašali civilne vrednote na vojaške profesionalce. Družbena distanca med častniki, podčastniki in vojaki je celo v državah¹², ki jih dajemo za primer zgledno urejenih civilno-vojaških odnosov, tako velika, da si je to celo težko predstavljati. Vrednote civilnega okolja lahko v vojaško prenesejo pripadniki vseh kategorij vojaškega osebja, če so integrirani v civilno okolje in jih to okolje sprejema za svoje, z vsemi dolžnostmi in pravicami.

6.5.3. Viri legitimnosti Slovenske vojske

Jelušičeva ugotavlja (1997: 216-217), da je politična legitimnost Slovenske vojske za zdaj posledica funkcionalne legitimnosti, pridobljene med vojno z JLA, ko je skupaj s slovensko policijo odigrala pomembno vojaško vlogo, hkrati pa je njena politična legitimnost posledica legitimnosti političnega režima v Sloveniji, je torej reflektirana in izpeljana legitimnost.

Toda treba se je zavedati, da bo politična legitimnost Slovenske vojske vedno manj odvisna od funkcionalne legitimnosti, pridobljene v letu 1991. Zasluge Teritorialne obrambe v osamosvojitveni vojni javnost hitro pozablja. V letih po osamosvojitvi se obseg nalog iz funkcionalnega imperativa ni bistveno spremenil, močno pa so se spremenile prioritete. Članstvo v Natu je nekoč najpomembnejšo nalogo – obrambo domovine – postavilo v drugi

¹² V Nemški zvezni vojski (Bundeswehr) obstajajo častniški, podčastniški in vojaški klubi. Pravila obiskovanja klubov so za vsako kategorijo vojaškega osebja strogo določena, tako da npr. tudi častniki ne smejo vstopiti v vojaški ali podčastniški klub brez spremstva ali povabila člana "nižjega" kluba.

plan. Profesionalizacija vojske pa predstavlja nevarnost, da se vojaška subkultura še bolj oddalji od politične kulture širšega okolja. Razlogi za tako oddaljevanje pa niso samo na strani vojske. Največ k temu pripomore družba sama, če z institucionalnimi ukrepi oddaljuje vojsko in njene pripadnike iz skupnosti. Profesionalizacija Slovenske vojske pa vpliva tudi na tretjo Doornovo (1976: 26) predpostavko o zagotavljanju legitimnosti. Že začetki profesionalizacije so pokazali, da obstajajo razlike pri regionalni zastopanosti poklicnih pripadnikov vojske. Toda dejanski razlogi za te razlike so ekonomski – večina kandidatov prihaja iz manj razvitih območij.

6.6. POLITIČNA NEVTRALNOST – NEPRISTRANSKOST VOJSKE

6.6.1. Dileme o političnosti vojaške organizacije

Ali sploh obstaja dilema o tem ali imajo vojaške organizacije vpliv na politiko? Kljub številnim zahtevam o nepolitičnosti, nevtralnosti ali celo sterilnosti vojske v odnosu na politiko pa je že na prvi pogled jasno, da se tem vplivom ni mogoče izogniti. Bolj smiselno bi se bilo vprašati, na kakšne načine vojska vpliva na politiko, in kje so tiste meje, ki v demokratični družbi ločujejo dopustno od nedopustnega vplivanja vojske na politiko. Temu pritruje Jelušičeva (1994: 116), ko pravi, da "so oborožene sile kot državna institucija same po sebi politična konstrukcija in simbol politične ideologije, na osnovi katere so bila postavljena politična in pravna načela ustavne in politične ureditve". Pri analizi sodobnih političnih sistemov tudi Bebler (1990: 263) ugotavlja, da v državah s civilno prevlado v političnem sistemu, kjer obstaja neka vojaška sila, ta vpliva na politiko. Bebler pri tem loči med *latentnim* in *manifestnim* vplivom. Latentni vpliv obstaja takrat, ko se vojska ne angažira politično, vendar pa na politične odločitve vpliva že samo dejstvo, da vojska obstaja in da jo je mogoče uporabiti za doseganje političnih ciljev. Pri manifestnem vplivu pa vojaška elita neposredno sodeluje pri oblikovanju nacionalne varnostne politike, in sicer tako, da javno pokaže nestrinjanje ali strinjanje z določenimi političnimi odločitvami ter da uporablja različne ustavne in zakonske kanale za uveljavitev svojih interesov.

Ne glede na to, ali so postavljene institucionalne meje, do katerih se oborožene sile smejo pojaviti na političnem prizorišču, pa oborožene sile tako ali drugače izvajajo svojo moč in vpliv znotraj politične države in tudi znotraj družbe v celoti. Svoj vpliv na državne zadeve lahko izvajajo s svojim specifičnim javnim vedenjem in podporo določeni politični usmeritvi.

Zato ugotovitev, da so oborožene sile vpletene v politiko, ne more biti a priori vrednostna, toda hkrati je treba vedeti, da je vsak dokument, trditev, mnenje ali sodba, ki jih dajejo predstavniki oboroženih sil, mogoče razumeti kot politično dejanje, ki je lahko namenjeno spreminjanju položaja v državi, lahko je v skladu z lastnimi interesi vojaških predstavnikov ali pa s predvidenimi interesi države (Jelušič, 1997: 87-88).

Govoriti torej o politični nevtralnosti in nepristranskosti vojske, kar na splošno, nima posebnega smisla. Dejstvo je, da je vojska del političnega sistema, v katerem so določeni legalni okvirji za njene pristojnosti in delovanje. Legalni okvir ji tudi daje osnovno podlago za njeno legitimno vpletanje v politiko. Zato bi vsaka družba morala natančno določiti tista področja politike, v katerih bi vojska res morala biti nevtralna in tista, v katerih bi morala biti nepristranska. Govoriti kar povprek o "politiki" kaže na nestrokovnost in dejansko še povečuje možnosti konflikta med civilnim in vojaškim. Politika je širok pojem, zato je iluzorno pričakovati, da si vojska, kot posebna interesna skupina, ne bi prizadevala npr. za izboljšanje svojih ekonomskih, socialnih in drugih pogojev, če je to znotraj parametrov, v okviru katerih ji je dovoljeno izražati svoje interese. Ali se v takih primerih lahko zahteva nepristranskost? Ali celo nevtralnost? Dileme torej ni: vojska ne more biti a priori nevtralna in nepristranska. To je lahko le (bi morala biti) na natančno opredeljenih segmentih političnega delovanja družbe. Izraz "politična nevtralnost in nepristranskost vojske" je postal fraza, s katero opletamo vsevprek. Razlog za to pa je verjetno enostaven: nismo še iznašli skupnega izraza, ki bi označeval tista področja politike, v katera je prepovedano vpletanje ali celo intervencija vojske.

6.6.2. Nevtralnost in nepristranskost pripadnikov vojske?

O nevtralnosti in nepristranskosti posameznikov – pripadnikov vojske obstajajo prav tako obsežne razprave. Mnenja o tej problematiki pa so zelo deljena. Nekateri avtorji zagovarjajo popolno izenačitev pravic in dolžnosti državljanov, brez diskriminacije na kakršni koli osnovi, spet drugi pa bi radi vojaka z robotskimi lastnostmi. Praksa kaže, da je realnost nekje vmes.

Vojaški častnik mora ostati politično nevtralen.

Huntington, 1957: 71

Huntingtonova zahteva je pustila močan pečat, tako pri privržencih njegovih idej, kot tudi pri praktikih, ki jim je ta ideja ustrezala. Pri tem seveda ni sporno, kot pravi Huntington (1957: 74), da "vojaška profesija obstaja zato, da služi državi. Da bi nudila najboljše možne usluge, celotna profesija in vojaška sila morata biti konstituirani kot učinkoviti instrument državne politike. Medtem ko politične direktive prihajajo vedno z vrha, to pomeni, da mora profesija biti organizirana v hierarhijo in poslušnost". Sporno je to, da se njegova zahteva po politični nevtralnosti in sterilnosti častnika aplicira tudi na sfero državljana kot posameznika, ki bi mu morale biti zagotovljene človekove pravice in temeljne svoboščine ter seveda tudi odgovornosti kot državljana in posameznika. Če idejo o politični nevtralnosti in sterilnosti posameznika banaliziramo, potem bi lahko to pomenilo tudi prepoved aktivne volilne pravice ter vsako izražanje osebnega mnenja o političnih zadevah. Omejevanja aktivne volilne pravice pa si države, ki se deklarirajo kot demokratične, seveda ne morejo privoščiti. Drugače pa je z izražanjem političnega prepričanja. Tako je v Pravilih službe v Slovenski vojski (1996: 17) ta omejitev izražena kot: "Vojaške osebe ne smejo javno izražati svojih političnih pogledov in ocen, niti jih vsiljevati drugim". Ta prepoved še dodatno diskriminira in stigmatizira poklicne in profesionalne vojake. To je ugotovil tudi Janowitz (1960: 235), ki pravi, da "pri vseh profesionalnih vojakih obstaja posebna vrzel med zasebnimi in izraženimi prepričanji, razlog za to pa so pravila, po katerih se morajo ravnati".

Jelušičeva (1994: 113) analizira dilemo o razmerju med profesionalnostjo in političnostjo profesionalnih vojakov¹³ in pri tem primerja ugotovitve Abrahamssona, Huntingtona in Perlmuttera, ki imajo svojstvene poglede na razmerje med profesionalnostjo in političnostjo profesionalnih vojakov. Za Abrahamssona je trditev o apolitičnosti vojakov v veliki meri sporna, saj se v procesu profesionalizacije vcepljajo ne le splošne in posebne družbene vrednote, temveč tudi lojalnost in predanost sami profesiji ter ciljem, ki jih mora upoštevati. Huntington v svoji tezi in objektivnem civilnem nadzoru nad vojsko trdi, da je posledica tega nadzora minimaliziranje vojaške moči in popolna profesionalizacija vojske, to pa pomeni njeno "politično sterilnost in nevtralnost". Perlmutter pa zagovarja stališče, da profesionalna vojska, ki jo nadzorujejo civilisti, poredkoma intervenira v politiko, če pa že pride do intervencije, je ta bolj kratkotrajna. Avtorica podaja še ugotovitve Kohra in Kuhlmana, ki trdita, da v procesu profesionalizacije nastajajo eksperti za neko določeno področje

¹³ Jelušičeva (1994: 113) sicer zagovarja stališče, da mora razprava o morebitni nepristranskosti vojske potekati na dveh ravneh: na ravni dileme o razmerju med profesionalnostjo in političnostjo profesionalnih vojakov ter na ravni dileme o političnosti vojaške organizacije.

družbenega oz. poklicnega delovanja, ki ne hajo biti nevtralni v trenutku, ko nekdo drug poseže na področje, na katerem so sami aktivni. Od profesionalnim vojakov naj ne bi mogli pričakovati, da bi njihove glavne vrednote lahko postale npr. razorožitev, internacionalizem ali zaupanje v dobro sosednjih držav.

Za Abrahamssona je profesionalizem po eni strani urjenje posameznih oficirjev, po drugi strani pa solidarnost vojaške institucije kot celote. Prvo oblikuje vojsko v skupino pritiska, drugo pa jo notranje utrjuje v skupino pritiska, rezultat je povečan vojaški politični vpliv. Za Finerja so elementi vojaške solidarnosti, kohezija, komuniciranje, "esprit de corps", zgrajeni na vojaški profesionalnosti, vendar pa ravno ti elementi povzročajo strah pri vojski, da bo izgubila pridobljene pozicije in privilegije. Posledica tega strahu je poseganje v politiko. O'Donnell trdi, da profesionalizem in modernizacija v družbi povečujeta ali spodbujata oficirje, da sodelujejo s tehnokratskimi elitami pri graditvi birokratskega avtoritarnega sistema. Tak sistem pomaga članom oboroženih sil naravnost na položaje, kjer je odločilna politična odgovornost, to je vzporedno ali skupaj s civilnimi elitami (Jelušič, 1997: 131).

Jelušičeva (1994: 114) nadalje razširja dilemo z ugotovitvami, da je v procesu političnega izoblikovanja oficirjev potrebno upoštevati tudi dejavnike kot so selekcija ob vstopu v vojsko, promocija v vojski, izkušnje v karieri ter moč politične in ideološke indoktrinacije. Ideološko usmerjenost profesionalnih vojakov naj bi bilo mogoče povezovati z intelektualnimi sposobnostmi vojaškega osebja. Profesionalni vojaki, ki posedujejo nižjo stopnjo specializiranega znanja, naj bi bili bolj ideološko vodljivi oziroma bolj dojemljivi za različne politične in ideološke indoktrinacije.

Vsekakor na tem mestu ne smemo zanemariti vloge politične kulture, ki jo Kolenc (1993: 92) razume kot regulator želja, interesov, hotenj in torej vseh subjektivnih zahtev akterjev družbenega delovanja. Označuje jo kot sestavino družbenega in političnega sistema. Kolenc meni, da so tisti družbeni akterji, ki niso "ustrezno politično kultivirani", že vnaprej onemogočeni politično artikulirati svoje interese in so tako politično-kulturno disfunkcionalni. Taka posplošitev v celoti ustreza zahtevam nevtralnosti in nepristranskosti, hkrati pa sproža vprašanja o stopnji politične kulture.

Mnenja izbranih avtorjev si torej niso edina, vseeno pa se nagibajo k ugotovitvi, da je tudi profesionalni (poklicni) vojak politično bitje, ki je v političnih zadevah do družbenega sistema

bolj ali manj nevtralen in nepristranski. Torej tudi odgovor na dilemo, ali vojaški profesionalizem prispeva k apolitičnosti profesionalnih vojakov ni povsem enoznačen. Huntingtonova teza o "politični sterilnosti in nevtralnosti" vojske kot posledici objektivnega civilnega nadzora tako izzveni nerealno ali celo utopično.

Zato se mi zdi najbolj realen zaključek Jelušičeve (1997: 131), ki pravi, da je "vojska torej profesionalna tako takrat, ko posega v politiko, to pomeni, da se vključuje v kanale političnega odločanja, ki jih lahko tudi nadomesti s svojimi vzorci odločanja; kot tudi takrat, ko se podreja civilnemu nadzoru in deluje zunaj civilnih kanalov političnega odločanja. V nobenem primeru pa ni nepolitična, kakor tudi ni nujno, da je vsaka vojska profesionalna". Podobno zaključuje tudi Abrahamsson (v Jelušič, 1997; 121), ki pravi, da "vojaki niso in ne morejo biti nevtralni in objektivni služabniki države: imajo namreč prepričanja, določene korporativne interese in lahko je pričakovati, da bodo protežirali in podpirali politične akcije, ki so skladne z njihovimi prepričanji in interesi."

Toda ne sme se zanemariti, da se od vseh javnih uslužbencev pričakuje in zahteva, da bodo služili različnim ministrom in vladam in da bo pri tem njihova najvišja zaveza spoštovanje ustave in zakonov. K objektivnemu in nepristranskemu opravljanju nalog jih dodatno obvezuje še profesionalna etika, ki je pogosto izražena v formalni obliki. Ta dejstva predstavljajo zanesljivo varovalo za strogo ločevanje javnega od zasebnega. Zato ni nič nerodno, če so pripadniki vojske člani nasprotujočih strank, nerodno je, če njihova politična prepričanja negativno vplivajo na izpolnjevanje funkcionalnega imperativa, ne glede na to ali so člani strank ali ne. In še bolj nerodno je, če to počnejo na skrivaj. Treba je namreč priznati, da država ni zagotovila učinkovitega nadzora nad izvajanjem prepovedi članstva poklicnih pripadnikov vojske v političnih strankah. Do sedaj še ni bilo primera, da bi se nekdo zagovarjal zaradi take kršitve, zato obstaja občutek, da država tolerira tako ravnanje ali pa si ni zagotovila legalnih pogojev za nadzor kršitev.

K dodatnemu ustvarjanju napetosti prispeva tudi predstava, tako splošne, kot strokovne javnosti, ki skoraj brez izjeme, v vojaku¹⁴ (še posebej poklicnem in profesionalnem) ne vidi

¹⁴ Zakon o obrambi (ZObr, 2004) ne razlikuje med poklicnimi in profesionalnimi vojaki. Ti dve kategoriji sta opredeljeni s skupnim imenom kot "vojaške osebe". V 5. členu ZObr je opredeljeno:

– "vojaška oseba, oseba, ki opravlja vojaško službo" ter

državljana. Tako se govori o "vključevanju vojakov v civilno družbo" ali pa o "vključevanju v družbene strukture, kot so bolnišnice, lokalne skupnosti in klubi" in podobno. Toda svet se spreminja, tradicionalne vrednote vse bolj spodrivajo postmoderne– tudi v vojaških organizacijah. Podobno ugotavlja tudi Kotnik-Dvojmoč (2002: 146), ki pravi, da so pripadniki oboroženih sil v preteklosti namenjali zelo malo pozornosti izpostavljanju in poudarjanju osebnih interesov. Trenutno etično stanje v razvitih industrijskih državah pa vse bolj opredeljuje ideja o zadovoljevanju lastnih potreb in interesov, ljudje se raje ukvarjajo s pravicami kot z dolžnostmi in imajo raje lastno, osebno kot pa poklicno (profesionalno) etiko. Zato so tudi pripadniki vojske začeli višje vrednotiti svoje osebne interese in blaginjo.

Spreminjanje vrednot vpliva tudi na dejstvo, da je biti vojak vedno bolj le poklic ali profesija in ne permanentno stanje pripravljenosti ali zavesti. S profesionalizacijo to vse bolj postaja služba z omejenim delovnim časom – ponavadi normalnim, včasih pa tudi podaljšanim. V tem delovnem času vojaki opravljajo svoje predpisano delo in v skrajnem primeru je posledica opravljanja tega dela tudi smrt. Vojaki se tega zavedajo in to jemljejo v zakup. Taka je pač služba vojaka. Tako kot služba gradbinca na visokih gradnjah, ali rudarja, ali voznika in še mnogih drugih. Tudi teoretiki pogosto pozabljajo, da so vojaki, izven delovnega časa, predvsem normalni ljudje ter da se ob popoldnevih ali ob nedeljah ne spremenijo v vojake-vrtičkarje, vojakinje-mame, vojake-obiskovalce bifejev, vojakinje-operaterke za štedilnikom in podobno. Vojaki ne dojemamo tako svojega poklica. Če smo se vojaki navadili, da smo povsem navadni, normalni ljudje, bi bil že čas, da bi se tega navadila tudi družba.

7. CIVILNI NADZOR NAD OBOROŽENIMI SILAMI

7.1. TEMELJNE OPREDELITVE

Iz predhodnih poglavij izhaja, da se vplivu vojske, kot organizirane strukture političnega sistema, na politiko ni mogoče izogniti. Enako velja tudi za poklicne in profesionalne pripadnike vojske, ki so tudi politična bitja. Politična in pravna načela sodobnih držav s civilno prevlado v političnem sistemu pa narekujejo, da je treba nad vojsko vzpostaviti nadzor, da ne bi prihajalo do zlorab te institucije, ki v vsaki posamezni družbi razpolaga z

– "vojaška služba je opravljanje vojaških in drugih del v vojaških poveljstvih, enotah in zavodih ter drugih sestavah vojske in na določenih delovnih mestih v ministrstvu, pristojnem za obrambo (v nadaljnjem besedilu: ministrstvo) ter v drugih državnih organih".

neprimerljivo zmogljivostjo izvajanja organiziranega nasilja. Tako se demokratične družbe zavarujejo pred zlorabami določenih skupin, ki za uresničevanje svojih ciljev uporabijo vojsko, ali pa se zavarujejo pred vojsko samo, ki pri doseganju lastnih interesov prestopi ustavnopravni okvir njenega delovanja. V ta namen države vzpostavijo civilni nadzor nad oboroženimi silami. To pa ni lahko, saj je treba zagotoviti, da bo vojska le instrument izvajanja državne politike in ne njen oblikovalec. Edina aktivna vloga, ki se ji lahko dovoli pri oblikovanju varnostne politike, je svetovalna vloga.

"V demokratični in pravni državi je treba oborožene sile vpeti v ustavni okvir in integrirati v politični sistem. Zaradi tega je potrebno določiti norme, ki služijo predvsem zagotovitvi primata političnega in demokratičnega nadzora nad oboroženimi silami. Izhajajoč iz teh norm je treba razviti koncepte vodenja (institucionalne norme), ki zagotavljajo učinkovito delovanje vojske v skladu z nalogami, v skladu z ustavo ter nacionalnim in mednarodnim pravom" (Fröhling, 2002: internet).

Kadar razpravljamo o oboroženih silah in demokratični družbi – o dveh konceptih, ki očitno vsebujeta določene antagonizme – se nam na prvi pogled zdi, da se demokratična načela svobode ter hierarhična in funkcionalna načela, ki vladajo v oboroženih silah, medsebojno izključujejo. Če hoče družba zagotoviti nujno potreben primat demokratično uzakonjene politike ter hkrati vključitev oboroženih sil v državo in družbo, mora najprej odgovoriti na naslednja vprašanja:

- kako so oborožene sile integrirane v ustavni okvir in kako se nadzirajo?
- kako je urejen odnos med oboroženimi silami in družbo z namenom doseganja visoke stopnje integracije?
- kako je oblikovan notranji red v oboroženih silah, da bi ustrezal zahtevam liberalne države, ki ji vlada pravo in pluralistična skupnost?
- kateri principi vodenja in obnašanja se uporabljajo v oboroženih silah?

Vsaka država bo na svoj način odgovorila na ta vprašanja, zaradi različnega zgodovinskega razvoja in tradicije, političnega sistema, zaradi osnovnih principov ustavnega prava ter zaradi odnosa prebivalstva do vprašanja nacionalne varnosti. Zaradi tega mora vsaka država slediti svojo pot, da bi vzpostavila nove odnose med vojsko in demokratično družbo (Zentrum Innere Führung, 1999: 2-3).

Najbolj razvpito opredelitev civilnega nadzora nad oboroženimi silami je podal Huntington (1957: 84), ki meni, da je bistvo vsake oblike civilnega nadzora omejevanje vojaške moči. Huntington razlikuje objektivni od subjektivnega civilnega nadzora:

1. **Objektivni civilni nadzor** dosega omejevanje vojaške moči s profesionalizacijo vojske ter s prizadevanjem, da se jo naredi politično sterilno in nevtralnno. Na ta način se doseže najnižja možna raven vojaške politične moči v odnosu do vseh ostalih civilnih skupin. Hkrati pa ohranja osnovni element moči, ki je potreben za obstoj vojaške profesije. Visoko profesionalizirani častniški zbor je pripravljen za izpolnjevanje vseh želja vsake civilne skupine, ki predstavlja legitimno oblast v državi. Vsako nadaljnje zmanjševanje vojaške moči izpod meje maksimalnega profesionalizma pa samo obilno koristi posameznim civilnim skupinam in služi le za povečevanje moči tem skupinam v boju z ostalimi civilnimi skupinami. Razporeditev politične moči, ki najbolj olajšuje vojaški profesionalizem, je torej najnižja točka, do katere se lahko omeji vojaška moč, ne da bi predstavljala prednost za kakšno od civilnih skupin.
2. **Subjektivni civilni nadzor** predpostavlja konflikt med civilnim nadzorom in potrebami vojaške varnosti. Tega so na splošno spoznali privrženci posebnih civilnih skupin, ki navadno branijo stališče, da nenehna vojaška nevarnost povzroča, da je civilni nadzor nemogoče izvajati. To preprosto pomeni, da intenzivne varnostne grožnje povzročajo povečanje vojaških obvez, proti katerim je težko uveljavljati civilno moč. Koraki za doseganje vojaške varnosti se torej smatrajo kot spodkopavanje civilnega nadzora. Po drugi strani pa prizadevanje za povečanje civilnega nadzora v subjektivnem smislu pogosto spodkopava vojaško varnost.

Huntingtonovega koncepta subjektivnega nadzora ne podpira Herspring (1999: 561), ki meni, da so ukrepi subjektivnega nadzora nekompatibilni s konceptom vojaškega profesionalizma. Ker so ti ukrepi vsiljivi se ne skladajo z vojaško avtonomijo ter s tem tudi z vojaško učinkovitostjo. Po Herspringovem mnenju je bolj učinkovita oblika civilno-vojaškega nadzora objektivni civilni nadzor. Bistvo tega koncepta je v "priznavanju avtonomnega vojaškega profesionalizma; bistvo subjektivnega civilnega nadzora pa je zanikanje neodvisne vojaške sfere". Sarvas (1999: 100) pa vidi v Huntingtonovem konceptu objektivnega civilnega nadzora klasični opis vojaškega razuma – konzervativnega, realističnega in pesimističnega glede človeške narave – ki sprejema poseben paket vrednot, ki si jih delijo vojaški profesionalci, in ki določa njihovo obnašanje.

Huntingtonov objektivni civilni nadzor bi danes težko našel uporabno vrednost v katerikoli družbi. Izgleda kot utopični model, ki pa ima svoje pomanjkljivosti. Bližja realnosti današnjega časa je njegova definicija subjektivnega civilnega nadzora, vendar pa se tudi pri tej definiciji ni mogoče izogniti vtisu, da je nastala v času, ko je nenehna vojaška ogroženost začela eskalirati v vsej svoji ostrini in se je izražala v enem od najnevarnejših obdobj mednarodnih odnosov – hladni vojni. Poleg tega pa Huntingtonove ideje o politični nevtralnosti in sterilnosti vojske ter zahteve o visoki profesionaliziranosti častniškega zbora v hierarhični in poslušni organizaciji prihajajo v kontradiktornost. Ideja o intervenciji v politiko se ponavadi ne rodi v glavi vojaškega slehernika¹⁵, temveč pri vrhu vojaške organizacije. Sterilna vojaška organizacija, ki nima zveze s politiko, bo poslušno sledila ukaze, ne glede na to, kakšen je njihov namen in cilj. Politično izobraženi pripadniki vojske, ki si v družbi delijo vse pravice in obveznosti, so močno varovalo pred radikalnimi zlorabami vojaške organizacije. Ob Huntingtonovo razmišljanje se je obregnil tudi Janowitz (1960: 6), ki se sprašuje, ali je nemški generalštab ravnal profesionalno, ko je slepo sledil ukazom, ki so imeli malo, ali pa nič skupnega z vojaškimi cilji.

7.2. DEMOKRATIZIRANJE CIVILNEGA NADZORA V BIVŠIH SOCIALISTIČNIH DRŽAVAH

V obdobju po koncu hladne vojne se je v bivših socialističnih državah začel proces, ki je korenito vplival tudi na civilno-vojaške odnose. Proces demokratizacije je posegel tudi na vojaško področje, posledica pa so bili novo definirani civilno-vojaški odnosi in s tem tudi civilni nadzor nad oboroženimi silami.

Morda bi se komu zdelo, da v bivših socialističnih državah ni obstajal civilni nadzor nad oboroženimi silami. Dejstvo je ravno obratno – obstajal je civilni nadzor, ki pa je povrh vsega bil zelo strog in obsežen, vendar bi ga težko označili za demokratičnega. Jelušičeva (1998: 79) ugotavlja, da je prihajalo do razlik med evropskim socialističnim in anglo-nizozemskim modelom civilne prevlade pri vprašanju načina nadzorovanja vojske. V prvem modelu je nadzor izvajala ideološko vodilna partija prek političnih častnikov, obveščevalnih služb in partijskih celic znotraj vojske, prek obveznega članstva profesionalnih vojakov v komunistični partiji, v anglo-nizozemskem modelu pa je nadzor potekal preko parlamenta in

¹⁵Večina častnikov se ukvarja s čisto profesionalnimi in tehničnimi zadevami, toda bolj ko se dvigajo po hierarhični lestvici, bolj se zavedajo politične lojalnosti in političnih prioritet (Janowitz, 1960: 234).

njegovih komisij, prek vlade pa tudi s pomočjo medijev in raziskovanja v vojski (Jelušič, 1998: 79).

Za države, ki so na novo vzpostavile demokracijo je bila bistvenega pomena potreba za oblikovanjem močne države ter hkrati močne vojaške institucije. Pri tem se je v novih demokratičnih režimih vzpostavljalo vprašanje, kako vzpostaviti učinkoviti civilni nadzor nad oboroženimi silami, hkrati pa konsolidirati demokratični sistem (Coughlan, 1998: 523). Slovenija pri tem ni bila izjema. Njena prednost je bila v tem, da je že pred osamosvojitvijo razpolagala z lastno oboroženo silo, ki je pri osamosvajanju odigrala eno ključnih vlog. Še bolj pomembno pa je bilo, da je Teritorialna obramba bila na "pravi strani" in da je aktivno pripomogla pri demokratizaciji družbe, katere del je bila. Teritorialna obramba je pokazala svojo moč in vpliv, zato je bila razumljiva skrb takratne politične elite o nujnosti vzpostavitve učinkovitega civilnega nadzora nad TO. Izrazito negativne izkušnje s prejšnjo skupno vojsko so bile preveč žive, da bi se to področje demokratičnih odnosov zanemarilo. Slovenija se je že prej zgledovala po zahodnih državah, z razvitimi demokratičnimi sistemi. Zato se je, po njihovem zgledu, tudi odločila za parlamentarni tip civilno-vojaških odnosov. Tako so bili postavljeni temelji civilnega nadzora nad oboroženimi silami še preden se je začel preoblikovati slovenski nacionalnovarnostni sistem, ki naj bi bil po Grizoldu (1992: 74) "ne le izraz specifičnih varnostno-obrambnih potreb Slovenije, ampak bo upošteval tudi civilizacijsko-kulturne zahteve sodobnega časa, kar bo Sloveniji omogočilo razvoj v odprto demokratično in moderno družbo tudi na varnostno-obrambnem področju".

Coughlanova (1998: 519) meni, da je bila ena od bistvenih zadev v državah, ki so na novo vzpostavile demokracijo, uvedba demokratičnega civilnega nadzora nad oboroženimi silami. Po njenem mnenju, civilni nadzor ni samo to, da se vojska vrne in ostane v vojašnicah, ampak da se odziva na odločitve civilne oblasti in se lahko uporabi kot sredstvo za doseganje ciljev civilne politike. Pomanjkanje učinkovitih mehanizmov civilnega nadzora, po njenem mnenju, izpostavlja politični sistem nevarnosti pred vojaško intervencijo ali pred intervencijo katerekoli družbene skupine, ki lahko pridobi podporo vojske.

Srednje- in vzhodnoevropske post-komunistične države so začele civilno-vojaške reforme z uvedbo zelo strogega ločevanja med oboroženimi silami in političnimi strankami s sprejemanjem zakonov, ki so poklicnim in profesionalnim vojakom prepovedovale sleherno članstvo v političnih strankah ter prepovedovanjem vseh aktivnosti političnih strank v

oboroženih silah (Sarvas, 1999: 102). Parlamenti so prevzeli nase nalogo izvajanja civilnega političnega nadzora nad vojsko, tako pač, kot je v navadi v Zahodni Evropi. Težava je bila v tem, da jim je za to nalogo primanjkovalo profesionalnosti oziroma usposobljenosti. V prejšnjem režimu je nadzor opravljala partija sama, tako da je bila sama del vojske, v novem sistemu pa je morala vojska komunicirati neposredno z javnostjo (Coughlan 1998: 519).

Proces depolitizacije oboroženih sil se je začel takoj po izvedenih spremembah. Ta proces je v različnih državah imel različne posebnosti, nekatere pa so bile skupne za vse države. Ena od teh je, da so glede na njihovo preteklo politično vlogo, oborožene sile postale nepolitične institucije, v katerih so bile razpuščena notranja politična telesa ter prekinjene vezi s političnimi strankami. Članstvo v komunistični partiji in privrženost komunističnim vrednotam je zamenjal vojaški profesionalizem, ki je postal najpomembnejši kriterij za poviševanja in vojaške kariere (Sarvas, 1999: 103-105). Začelo se je dogajati neke vrste zapiranje vojske v vojašnice, ki je še dodatno zmanjševalo zaupanje med vojsko in civilnim okoljem, in ni bilo več posledica zaprtosti vojaške organizacije, temveč strahu pred dejansko profesionalnostjo (Jelušič, 1998: 81).

V civilnem okolju je bilo čutiti pomanjkanje znanja in strokovnosti za nadziranje vojske ter veliko stopnjo nezaupanja v vojsko, na strani vojske pa je bilo videti pomanjkanje strokovnosti pri komuniciranju z javnostjo in civilno politiko ter strah in nelagodje, da ne bi bila obtožena poseganja v politične zadeve. S tem se je rušilo ravnotežje med socialnim in funkcionalnim imperativom ter prekinjal pozitivni povratni tok med inputi in outputi nacionalnovarnostnega sistema (Edmonds v Jelušič, 1998: 81). Vsekakor pa je treba priznati, da fond znanja in izkušenj v civilnem nadzoru nad oboroženimi silami, pri prehodu v nove sisteme, le ni izpuhtel v zrak. Lahko bi rekli, da je bil "prerazporejen" hkrati z bivšimi vladajočimi strukturami. Zato ugotovitve o "pomanjkanju znanja" ne moremo posplošiti kar na celotno civilno družbo.

Čeprav obstaja paralela med civilno-vojaškimi odnosi v bivši SFRJ in nekdanjimi enopartijskimi državami vzhodnega bloka, pa vendarle obstaja razlika glede potrebe za reformo oboroženih sil. Obstajala je namreč posebnost, ki je bila posledica organiziranosti jugoslovanskih oboroženih sil. Te so bile sestavljene iz JLA in TO. Tudi TO, kot del oboroženih sil, se ni izognil partijskemu nadzoru, kajti v štabih TO so bile oblikovane

osnovne organizacije Zveze komunistov. Te organizacije pa niso bile podrejene partijskim organizacijam v vojski, temveč lokalnim organizacijam, pri lokalnih skupnostih, kjer so bile enote formirane. To pomeni, da so enote TO nadzirale republiške partijske organizacije. Po razpadu ZKJ pa v TO ni več obstajala politična sila, ki bi si, tako kot v JNA, prizadevala za uveljavljanje politične moči v novo nastajajoči državi. Že pred osamosvojitvijo je TO pokazala lojalnost in privrženost političnim spremembam, ki so se obetale. Pravo veljavo pa je pokazala ob osamosvojitvi, ko je bila pripravljena in je tudi odločno, z orožjem branila demokratično odločitev slovenskega naroda. Za to svojo držo in ravnanje pa so bili njeni poklicni pripadniki kasneje "nagrajeni" z ukinitvijo dela človekovih pravic.

Tako v Sloveniji tudi ni bilo klasičnega procesa depolitizacije oboroženih sil, saj je bila TO, kot legalna in legitimna oborožena sila, že tako depolitizirana. V prehodnem obdobju, do sprejetja ustave, je delovala v nekakšnem vakuumu, ki ga je povzročil obstoj pluralističnega političnega prostora. Po sprejetju ustave pa je bil tudi formalno določen položaj TO v političnem sistemu in s tem formalno postavljeni temelji civilno-vojaških odnosov.

Po padcu "železne zaves" so se srednje- in vzhodnoevropske države v tranziciji kmalu začele spogledovati s članstvom v Natu. To je pomenilo dodatno spodbudo za vzpostavljanje še učinkovitejšega nadzora nad oboroženimi silami, saj je to bil eden glavnih pogojev za predpristopna pogajanja. Oblikovanje in izvajanje principov civilnega nadzora nad oboroženimi silami, ki bi bili skladni s principi zveze Nato, bi po mnenju Coughlanove (1998: 519) zagotovili nadzor in uravnoteženost, tako da bilo vsaki vladi preprečeno, da bi imela preveč vpliva na vojsko. Če nobena politična sila ni v stanju neposredno vplivati na vojsko, potem se vojska ne more postaviti na eno ali drugo stran političnega boja. Coughlanova to razlaga kot oblikovanje dvojne garancije, ki ohranja politični sistem brez vojaškega vpliva, medtem ko vojski dovoljuje, da ostaja avtonomna in neodvisna v sferi vojaških zadev.

7.3. CIVILNI NADZOR KOT GA RAZUME MORS

Ko govorimo o civilnem nadzoru se lahko sklicujemo na številne avtorje, ki so preučevali to problematiko vendar pa je še najbolj relevantno predstaviti problematiko civilnega nadzora, tako kot ga razume institucija, ki se s tem najbolj neposredno ukvarja.

MORS, na svojih spletnih straneh (<http://nato.gov.si/slo/faq/question/241-67/>, 18. 8. 2005), opredeljuje civilni nadzor nad oboroženimi silami kot "demokratsko nadzorovanje politične države in civilne družbe nad dejavnostjo oboroženih sil v državi in družbi nasploh. Vprašanje civilnega nadzora nad oboroženimi silami je temeljno vprašanje v kontekstu civilno-vojaških odnosov, ki jih pojmuje tako v ožjem kot v širšem pomenu. Vodenje oboroženih sil pripada vrhovni reprezentativni oblasti, predsedniku države, politične odločitve glede varnostne politike sprejema parlament, vojaške oblasti pa imajo samo izvršno nalogo. Vojska ne sme pripadati nobeni politični organizaciji, biti mora depolitizirana; v vojski ali zunaj nje ne sme biti organizirana nobena politična organizacija, ki bi imela večji vpliv na vodenje vojaške politike kot druge organizacije."

V nadaljevanju je navedeno, da se "civilni nadzor nad Slovensko vojsko deli na:

1. Institucionalni civilni nadzor, ki poteka kot prepletanje dejavnosti med zakonodajno in izvršno oblastjo, predsednikom države ter sodno oblastjo. Sodna oblast s svojimi pristojnostmi izvaja pravno zaščito civilnega nadzora. Civilni (parlamentarni) nadzor nad oboroženimi silami izvaja Državni zbor prek pristojnih delovnih teles (Odbor za obrambo; Odbor za proračun in finance ter monetarno politiko; Odbor za nadzor proračuna in drugih javnih financ; Odbor za spremljanje uresničevanja Resolucije o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti RS; Komisija za nadzor nad delom varnostno-obveščevalnih služb; in Odbor za mednarodne odnose).
2. Neinstitucionalni nadzor, ki ga izvajajo nevladne organizacije in javnost, kot pomemben dejavnik civilnega nadzora in igrajo aktivno vlogo pri javni razpravi o pomembnih nacionalno-varnostnih vprašanjih in nacionalno-varnostnih dokumentih."

V prvem delu MORS povzema temeljna načela civilnega nadzora nad oboroženimi silami, kot so značilna za demokratične države. Ta načela so podana v obliki teoretskih izhodišč, ki bi jih MORS v drugem delu morala prilagoditi, saj prejudicira svoje pristojnosti, ko poleg ostalega odreja tudi da "zunaj nje ne sme biti organizirana nobena politična organizacija, ki bi imela večji vpliv na vodenje vojaške politike kot druge organizacije."

Vseeno pa danes lahko rečemo, da je razvoj večpartijskega sistema pluraliziral socialno okolje, v katerem je delovala vojska, hkrati pa se to ni negativno odrazilo v vojaški sferi. Slovenska vojska je v veliki meri centralizirana, vendar pa je v nekaterih aspektih preveč distancirana od družbe. Visoka stopnja civilne dominacije nad Slovensko vojsko je posledica

večnivojskega civilnega nadzora ter nekaterih drugih okoliščin, kot so zgodovinske izkušnje, skromna vojaška tradicija, majhnost vojske, prepričanost pripadnikov vojske, da je vsaka politična aktivnost nelegitimna ali celo nelegalna in drugo. K temu so prispevale še številne dejavnosti, povezane s približevanjem Natu, ki so pospeševale razvoj civilnega nadzora nad oboroženimi silami.

8. STRANKE IN STRANKARSTVO

Če je nekako postalo običajno prepričanje, da se vojska ne sme vmešavati v politiko, da mora biti depolitizirana, da poklicni pripadniki ne smejo biti člani političnih strank, je potrebno pogledati tudi na "drugo" stran. Kaj je torej takega v političnih strankah, da se je pri nas oblikovalo nekakšno splošno soglasje, da niso združljive s pripadniki vojske? Ali je družba tista, ki vojakom preprečuje povezovanje s strankarskimi interesi, ali pa so stranke same tiste, ki se branijo, da ne bi "neki vojaki" kompromitirali njihovega članstva? Ali je samo vojska tista, ki je lahko vir potencialnega zla in zato nezdržljiva z delom družbene strukture?

Vsekakor so stranke tvorba, ki ima bistveno krajšo zgodovino kot vojska. Njihovo nastajanje ni bilo tako bleščeče, kot se to zdi danes, ko se v novih demokracijah zdi, da bo večstrankarstvo kar čez noč rešilo vse probleme demokracije. Bibič (1994: 2) nas opozarja na dobo individualističnega liberalizma in glasnike radikalne demokracije (Hobbes, Rousseau, Sieyes), ko so bile politične stranke sumljive. To nasprotovanje do političnih strank, ki delno sega vse do današnjega časa, in ki ima bogato tradicijo (tudi v Sloveniji¹⁶), je izhajalo iz prepričanja, da stranke povzročajo predvsem razdor v politiki (državi).

Pri definiranju *politične stranke* Bibič (1994: 4) navaja med drugimi tudi Schumpetrovo definicijo, po kateri je stranka: "skupina, katere člani predlagajo, da bodo povezano delovali v kompetitivnem boju za politično oblast." To je sicer minimalna definicija, saj ima stranka več

¹⁶ Tako tudi Lukšič (1994: 27) ocenjuje, da je strankarska tradicija v Sloveniji šibka in da ne bi bilo mogoče pričakovati strankarskega razcveta, če bi si stranke morale same zagotoviti vire za preživljanje, neodvisno od države. Tega so se zavedali tudi predlagatelji zakona o strankah, ki so predlagali, da stranke "jedo pri državnih jaslih".

Posledično je nastal Zakon o političnih strankah (Ur. l. RS, št. 62/1994), ki v 21. členu, kjer je opredeljeno financiranje strank, med ostalimi viri določa tudi državni proračun. Tako je država poskrbela za svojevrsten paradoks, ko je pripadnikom vojske in policije, preko davčnega sistema, odredila sodelovanje pri financiranju političnih strank, medtem ko jim je z ustavo prepovedala članstvo v teh istih strankah.

funkcij, vendar je nemogoče govoriti o neki organizirani skupini kot stranki, če ne sodeluje v tekmovalnem boju za oblast.

Anžič (1994: 103) je pri svoji opredelitvi bolj natančen, saj meni, da so stranke politične organizacije, ki hočejo imeti (to je tudi njihov strateški cilj) odločilen vpliv na državno upravo ter tako spreminjati svoje politične cilje v življenje. Vsekakor so pomembna oblika združevanja ljudi, so graditelji ali rušilci določenih družbenih odnosov, so partnerji ali tekmeči, so nadziranci ali nadzorovalci, protektorji ali korektorji, oblikujejo ali zanikajo določene vrednote ter predpisujejo vedenjske vzorce. Tako kot se po programskih, ideoloških in drugih izhodiščih med seboj razlikujejo, pa imajo trden skupni imenovalac – boj za oblast.

8.1. CILJI IN FUNKCIJE POLITIČNIH STRANK

O ciljih strank se lahko poučimo že pri Ogrisu (1926: 63), ki pravi, da je "naravno, da je cilj sleherne politične stranke, z vstvaritvijo potrebnega stanja – kamor spada tudi dejanska polastitev drž. org. aparata – dobiti to funkcijo v čim bolj monopolno, in sicer *trajno* posest. Težnja in borba za popolni monopol ali vsaj delno posest vladne oblasti je ABC političnega strankarstva in njegov praktični smisel".

Bibič (1994: 8) meni, da šele narava in število funkcij političnih strank lahko osvetli njihovo dejansko vlogo v družbi ter državi in v posredovanju med obema. Zato med številnimi funkcijami političnih strank izpostavi le štiri:

1. **Volilna funkcija**, katere poglavitni cilj je doseči takšno številčno prisotnost v parlamentu, da bi lahko sestavili vlado ali vsaj sodelovali kot koalicijski partner v njej.
2. **Rekrutacija in selekcija političnih in drugih elit**, ki se nanaša na vlogo, ki jo imajo politične stranke pri naboru in izboru personala (predvsem za politične pa tudi druge pomembne položaje).
3. **Programska in socializacijska funkcija**, pri čemer prva služi predvsem "boju za oblast", druga pa pri "oblikovanju politične volje ljudstva".
4. **Funkcija oblikovanja in izvrševanja vladne oblasti in nadzora nad njo**. Vladanje in prevzem odgovornosti za vladanje je po mnenju mnogih ključna funkcija stranke. Nadzorno funkcijo znotraj političnih strank pa opravljajo opozicijske stranke.

Postavlja se torej vprašanje, katere funkcije političnih strank so neprimerne za pripadnike vojske? Ali pa drugače: za katere funkcije političnih strank so pripadniki vojske neprimerni?

Volilna funkcija je pri tem verjetno najmanj sporna, saj pripadnikom vojske aktivna volilna pravica ni omejena. Zato so lahko zanesljiva volilna baza, še posebej takrat, kadar jih najvišji predstavniki vojske pozovejo, naj se udeležijo volitev¹⁷.

Rekrutacija in selekcija političnih elit je funkcija, ki vpliva na kadrovsko politiko tudi v oboroženih silah, predvsem v vrhu. Ob zamenjavah političnih opcij na oblasti je v vojski moč opaziti določene kadrovske premike, kljub deklarirani zahtevi, da naj ne bi nobena organizirana politična organizacija imela večjega vpliva na vodenje vojaške politike kot ostale. Če so, ob zamenjavi oblasti, trendi plazovitih kadrovskih sprememb značilni tako za javno upravo, kot za gospodarstvo, se ne smemo čuditi, če se to dogaja tudi v vojaških strukturah. Ali bi se s članstvom pripadnikov vojske v političnih strankah ta trend še povečal, je težko napovedati.

V programski funkciji, ki služi "boju za oblast", se v demokratičnih režimih stranke odrekajo aktivni vlogi vojske pri doseganju končnega cilja. Treba pa je vedeti, da je ravno to funkcija, na podlagi katere se pripadniki vojske – kot volivci – odločajo, katero stranko, oziroma opcijo, bodo podprli pri njenem boju za oblast.

Če je funkcija vladanja – kot ključna funkcija – legalna in legitimna funkcija strank, potem ni razloga, da pri tem ne bi imeli enake in enakopravne vloge vsi državljani. Napačno je namreč gledanje, da npr. v parlamentu "sedijo" veterinarji, ključavničarji, zdravniki, trgovci, vojaki, rudarji in drugi. V predstavniških telesih so predstavniki ljudstva, ki jim je to zaupalo svoj mandat, za doseganje določenih družbenih in osebnih interesov.

Torej tudi pri analizi združljivosti vojaškega poklica in funkcij političnih strank ni moč najti ovir, ki bi enoznačno nakazovale na nezdržljivost. Če je stranka demokratična in ima iskreni namen uresničiti zastavljene programske cilje, v katerih ima ponavadi osrednje mesto blaginja in pravice človeka, potem bi morala biti odprta za vse in ne samo za izbrance.

¹⁷ tak poziv je lahko je sporen takrat, ko javnomnenjske raziskave ali izkušnje kažejo, da se volivci neke politične opcije ne udeležujejo volitev ali referendumov in je končni rezultat odvisen predvsem od števila tistih, ki volijo.

Vendar pa je pomembno ugotoviti naslednje: če je bil namen ustavne prepovedi članstva v političnih strankah za poklicne pripadnike vojske, preprečiti, da bi ti aktivno posegali v državno politiko, potem ta namen **ni bil** dosežen. Ustava, po eni strani, ni omejila pasivne volilne pravice (43. člen), po drugi strani pa je vsem državljanom, brez izjeme, omogočen neposreden boj za politično oblast, s tem, ko je kandidatom na volitvah omogočeno, da jih poleg političnih strank, predlagajo tudi skupine volivcev (42. člen Zakona o volitvah v DZ; 48. člen Zakona o lokalnih volitvah).

Za pripadnike vojske ni torej nobenih pravnih ovir za udejanjanje njihove pasivne volilne pravice (Spruk, 2005: intervju), prav tako pa jih pri njihovem morebitnem kandidiranju ne sme nihče ovirati (5. člen Zakona o poslancih).

9. KRŠITEV ČLOVEKOVIH PRAVIC?

V primeru prepovedi članstva v političnih strankah za pripadnike oboroženih sil se seveda moramo vprašati, ali gre v slovenskem primeru za kršitev človekovih pravic? Ali lahko govorimo o "strukturnem nasilju", ki ga Jambrek (1999: 22) razume, "ne le kot uporabo fizičnega nasilja, katerega namen je povzročiti telesne poškodbe in bolečine, temveč tudi za označitev individualnih ali institucionaliziranih ravnanj ter postopkov, ki namenoma ali zaradi opustitve povzročijo predvidljivo škodo ter kršijo človekove pravice in temeljne svoboščine večjega števila ljudi"? Jambrek v to kategorijo prišteva tudi sistematično diskriminacijo glede na temeljne politične pravice človeka. Za "strukturne" in "sistematične"¹⁸ pa Jambrek (1999: 23) označuje tudi zlorabe človekovih pravic in s tem povezane dogodke, situacije in ustrezne pritožbe, ki so zasidrane v socialni zgradbi, politični ekonomiji in vladnih politikah, ki se izvajajo s socialno politiko in zakonodajno regulacijo, ali ki jih pogojujejo oblike organizirane oziroma kolektivne diskriminacije.

Zver (1998: 77) sicer meni, da kršitev kot enkratno izvršno dejanje, kot poseg ali opustitev, še ni strukturna lastnost, še ni pojav sistematičnega ogrožanja, ampak kot sporadična anomalija. Zato so kršitve človekovih pravic in svoboščin tudi značilnost demokratičnih

¹⁸ Kršitev je "strukturna" zaradi svojega systemskega izvora in pogojenosti, "množična" pa zaradi števila individualnih primerov kršitve (Jambrek, 1999: 24).

držav; vendar jih sprotno evidentirajo in odpravljajo. Ogrožanje človekovih pravic in svoboščin, ki ima torej strukturne vzvode, pa je lastnost totalitarnih režimov, ki ne le, da jih ne evidentirajo in odpravljajo, marveč so na njih utemeljeni.

Po mojem mnenju je jasno, da v slovenskem primeru prepovedi članstva v političnih strankah za poklicne pripadnike oboroženih sil, ne moremo govoriti o kršitvi v smislu kršitve zakonov ali ustave. Država, oziroma zakonodajalec v njenem imenu, je izkoristil suvereno pravico, da uredi pravni red skladno s trenutno situacijo in potrebami. Pri oblikovanju slovenske ustave so bili upoštevani ustrezni mednarodni dokumenti, ki jih je Slovenija kasneje ratificirala. Pri oblikovanju 42. člena Ustave je zakonodajalec izkoristil možnost, ki jo ponujata 11. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah in 22. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah ter poklicnim pripadnikom vojske in policije prepovedal članstvo v političnih strankah. Vseeno pa lahko govorimo o kršitvi načel, kajti človekove pravice niso le pravna kategorija v mednarodnem in notranjem pravu, temveč so tudi moralna kategorija, ki izhaja iz pojma človečnosti, človeškega dostojanstva in svobode.

V primeru prepovedi članstva poklicnih pripadnikov oboroženih sil lahko govorimo o sistematični diskriminaciji glede na temeljne politične pravice človeka. Vsekakor je trditev 14. člena Ustave o zagotavljanju enakih človekovih pravic in temeljnih svoboščin zanikana v 42. členu, ki v svojem besedilu diskriminira večje število ljudi na podlagi njihove zaposlitve v določenem državnem organu. S tem v zvezi se v polnem obsegu kaže hipokrizija formalnega notranjega priznanja mednarodnih človekovih pravic. V nobenem primeru torej ne moremo govoriti o tem, da so vsi državljani Slovenije enakopravni, saj neenakopravnost izhaja že iz Ustave in jo zato lahko označimo kot strukturno.

9.1. PRAKSA EVROPSKEGA SODIŠČA ZA ČLOVEKOVE PRAVICE

V evropskih državah, kjer obstajajo take ali podobne ustavne omejitve za poklicne pripadnike vojske, sicer ni bilo množičnih protestov in nasprotovanj. Vseeno pa obstajajo primeri, ko so posamezniki, pri prizadevanju za pravice, izkoristili vsa pravna sredstva, ki so jih imeli na razpolago.

Marca 1994 je Policijski neodvisni sindikat pri madžarskem ustavnem sodišču vložil ustavno pritožbo, v kateri trdi, da člen 40/B(4)¹⁹ madžarske Ustave, posega v ustavne pravice poklicnih pripadnikov policije, kar je v nasprotju s splošno priznanimi načeli mednarodnega prava in da ga je parlament sprejel protiustavno. Aprila 1994 je Ustavno sodišče Madžarske zavrglo ustavno pritožbo, češ da ni pristojno za razveljavitev odločbe same ustave (Dignitas, 2000 7-8: 302). Zato se je Laszlo Rekvényi²⁰ pritožil na Evropsko sodišče in v svoji pritožbi trdil, da prepovedi v členu 40/B(4) madžarske ustave posegajo v njegove pravice v zvezi z 11. členom²¹ konvencije (Dignitas, 2000 7-8: 311).

Evropsko sodišče je v zvezi s pritožbo (št. 25390/94) *Rekvényi proti Madžarski*, dne 20. maja 1999, med ostalim, odločilo, da ni prišlo do kršitve 11. člena konvencije (Dignitas, 2000 7-8: 324). Taka odločitev ni bila presenečenje, saj 11. člen vsebuje določilo, ki omogoča diskriminacijo.

Vendar odločitev sodnikov ni bila soglasna, zato je zanimivo in poučno delno ločeno mnenje sodnika Fischbacha, ki se ni strinjal z odločitvijo večine, da ni prišlo do kršitve 11. člena konvencije. Po njegovem mnenju ni prepričljivega razloga, ki bi v pluralistični in demokratični družbi lahko upravičil prepoved včlanjenja v politično stranko. Fischbach celo meni, da bi morale nesrečne izkušnje iz komunističnega režima spodbuditi politične voditelje, da bi se zavzeli za svež pristop v duhu nepristranskosti in strpnosti, ki bi pripomogel k utrjevanju demokratičnega procesa in odprte in strpne prihodnosti. Po njegovem mnenju prepoved včlanjevanja v stranke državljanke le prikrajša za pravico ali celo demokratično dolžnost vseh državljanov do mnenj in političnih prepričanj, zanimanja za javne zadeve in sodelovanja pri oblikovanju volje ljudstva in države (Dignitas, 2000 7-8: 325).

¹⁹ člen 40/B(4) Ustave Madžarske (Dignitas, 2000: 302): "Poklicni pripadniki obrambnih sil, policije in civilnih državnih varnostnih služb ne morejo biti člani političnih strank ali se udeleževati kakršnih koli političnih dejavnosti."

²⁰ V spornem obdobju je bil pritožnik policist in generalni sekretar policijskega neodvisnega sindikata (Dignitas, 2000: 301).

²¹ 11. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah (Varstvo človekovih pravic, 1994) se glasi:

"1. Vsak ima pravico, da mirno zboruje in se svobodno združuje, vključno s pravico, da ustanavlja sindikate in se jim pridruži, da bi zavaroval svoje interese.

2. Izvrševanje teh pravic je mogoče omejiti samo z zakonom, če je to nujno v demokratični družbi, zaradi državne ali javne varnosti, za preprečitev neredov ali zločinov, za zaščito zdravja ali morale ali za zavarovanje pravic in svoboščin drugih ljudi. Ta člen ne preprečuje, da bi pripadnikom oboroženih sil, policije in državne uprave z zakonom omejili izvrševanje teh pravic."

10. POUČNE REŠITVE MODERNIH CIVILNO-VOJAŠKIH ODNOSOV

10.1. SODOBNI POGLEDI NA POLITIČNO DELOVANJE PROFESIONALNIH VOJAKOV

Sodobne armade izhajajo iz predpostavke, da morajo vsem kategorijam vojakov pripadati vse tiste pravice in svoboščine, ki jih imajo civilne osebe. Le tako je namreč moč od njih zahtevati, da bodo branili sistem pravic, ki je vzpostavljen v civilnem okolju. Običajno se pri določanju pravic in svoboščin za vojake upošteva dejstvo, da vse te pravice ne smejo negativno vplivati na funkcionalno učinkovitost vojske. Depolitiziranih, apolitičnih vojakov sodobne armade ne marajo več, menijo namreč, da so depolitizirani vojaki nevarni, ker ni mogoče nadzirati njihovih političnih simpatij. Armade imajo razvite sisteme za nadziranje političnega delovanja vojakov. Najbolj pogosto sredstvo za to je etični kodeks. Ker so profesionalni vojaki pod vplivom različnih političnih ideologij posebej v prostem času, je tudi razumljivo, da se v prostem času tudi angažirajo za svoje prepričanje. Na delovnem mestu ne smejo agitirati za svoje politično prepričanje, toda to velja tudi za zaposlene v vseh drugih velikih podjetjih oziroma ustanovah (Johnson v Jelušič, 1994: 117).

Gledano s praktičnega vidika bi lahko bile poučne nekatere rešitve, ki so jih sprejeli v zahodnih državah. Med temi so povsem pociviljene univerze nemške zvezne vojske (Bundeswehra), ki dolgoročno temeljijo na čim večji vključenosti vojaških profesionalcev v civilno družbo in vzgoji v duhu liberalnih demokratičnih norm. Strogo prepoved strankarskih dejavnosti znotraj vojaških ustanov blaži zelo zanimiv sistem "notranjega vodenja" (Innere Führung), ki nemškim profesionalnim pripadnikom vojske omogoča uživanje širokih političnih pravic. Izkušnje nekdanjih postavtoritarnih tranzicij držav, ki so danes med članicami Nata, kažejo, da stiki med vojsko in politiko v zahodni zvezi prispevajo h krepitvi in stabiliziranju liberalnih demokratičnih norm in institucij tudi na področju civilno-vojaških odnosov (Bebler, 1998: 54-55).

10.2. CIVILNO-VOJAŠKA RAZMERJA V NEMČIJI – KONCEPT NOTRANJEGA VODENJA

V demokratični in pravni državi, se morajo oborožene sile, pri svojem oblikovanju in delovanju, ravnati po principih pravne države. To pomeni, da pri vojaškem ravnanju, oborožene sile ne smejo postaviti racionalnosti za dosego cilja pred pravne in moralne zahteve družbe. Za vsa področja vojaškega ravnanja obstaja tako dvosmerna potreba za legitimiranjem. Princip legalnosti pa obvezuje vojaško ravnanje na pravo in zakone ter na zagotavljanje temeljnih pravic v oboroženih silah samih. Integriranje vojakov v državo in družbo in s tem zakonska garancija njihovega pravnega položaja je izraz delovanja pravne države. To pomeni, da je vojak ravno tako nosilec osnovnih pravic, tako kot vsi ostali državljani (Fröhling, 2002: internet).

Začetki koncepta notranjega vodenja segajo v leto 1951, ko je njegov idejni oče – major, grof Wolf von Baudissin – predstavil zamisel za vojaško reformo, katere temelj bi bil “oboroženi državljan, ki opravlja vojaško službo, kot del svoje politične odgovornosti in katerega temeljne pravice bi naj bile združljive z bistvom njegove službe” (Diefenbach, 2001, internet). Ideja se je materializirala s sprejemom vojaškega zakona (Soldatengesetz), aprila 1955. Tako je bil prvič v nemški vojaški zgodovini z zakonom predpisan položaj vojaka v državi in v oboroženih silah, ter njegove dolžnosti in pravice. S tem je bil uresničen poskus, da bi se uravnotežili standardi liberalno-demokratskega socialnega reda z zahtevami vojaške organizacije. Ta poskus je temeljil na pravni opredelitvi pravic in dolžnosti vojakov ter možnosti izražanja pritožb pri kršenju teh pravic in dolžnosti (Diefenbach, 1999: 3). Predpogoj za razvoj koncepta in sprejetje zakona pa je bilo sprejetje nemške ustave, leta 1949. Pri tem je bil osnovno vodilo njen prvi člen, ki pravi, da je "dostojanstvo posameznika nedotakljivo" (Zentrum Innere Führung, 1999: 4).

Natančna definicija notranjega vodenja je podana v osrednjem pravilniku²² (ZDv 10/1, 1993), kjer je opredeljeno kot „koncept vojaškega vodenja, ki povezuje izvajanje nalog oboroženih sil z vrednotami ustave. Naloga koncepta je zmanjševanje napetosti, ki izhajajo iz pravic posameznika kot svobodnega državljana ter vojaških dolžnosti kot vojaka“.

²² Zentrale Dienstvorschrift (ZDv) 10/1, Anlage 2/1-2/4, Bundesminister der Verteidigung, Bonn: 1993

Osrednji pravilnik (ZDv 10/1, 1993) tudi izčrpno določa cilje notranjega vodenja, ki so naslednji:

Legitimacija, ki od koncepta zahteva, da posreduje politično in pravno podlago vojaške službe ter napravi smisel vojaških nalog jasn in razumljiv. Vojak mora biti pripravljen, da izpolnjuje vojaške naloge iz prepričanja o nujnosti zaščite človeškega dostojanstva ter pravic in miru v svobodi.

Integracija, ki predstavlja ustavne vrednote in norme kot okvir za povezovanje. Od oboroženih sil in vojakov se zahteva vključenost v državo in družbo ter razumevanje za naloge zvezne vojske v zavezništvu in ostalih sistemih kolektivne varnosti. Vojaki bi naj izvajali svojo službo v oboroženih silah brez protislovij, ki jih povzročajo navade v civilnem okolju. Razlike med oboroženimi silami in civilnim okoljem je zaradi zahtev vojaške službe treba pojasniti in jih omejiti na najmanjšo možno mero, tako da jih vojaki dojamejo kot upravičene. Za vidik integracije je važno tudi, da se oborožene sile orientirajo na lastnosti družbe in ne obratno.

Motivacija – v smislu postavljenih ciljev je treba krepiti „pripravljenost vojakov za izpolnjevanje določenih nalog, za prevzemanje odgovornosti ter sodelovanje“, da bi se s tem ohranila disciplina in trdnost enote. Da bi za to pridobili pogoje oz. motivacijske pobude, je v oboroženih silah treba vzpostaviti klimo razumevanja, zaupanja in tovarištva. Vsak vojak mora opravljati svojo službo v zavesti, da je od odgovornega in uspešnega izpolnjevanja nalog odvisno tudi to, kako bo cenjen in spoštovan kot osebnost.

Oblikovanje notranjega reda, ki mora biti vreden človeka ter zasnovan na pravnem redu. Zadostiti mora tudi zahtevam, ki jih narekujejo vojaške naloge. To pomeni, da mora zagotoviti, tako zahtevano pripravljenost in disciplino, kot tudi osebne pravice vsakega posameznika.

"Državljan v uniformi" je osrednji pojem in vodilo tega koncepta. Ta pojem predstavlja model po katerem se mora ravnati vojaško vodenje, izobraževanje ter usposabljanje. To je model, ki predstavlja:

- državljana kot svobodno osebnost;
- demokrata, ki se je pripravljen boriti za skupnost in ki si pri tem deli odgovornost za zaščito človekovih pravic in se zaveda, da si človeškega dostojanstva ni mogoče predstavljati brez svobode;
- politično izobraženega državljana, ki se zaveda svoje odgovornosti in ki je – kot vojak – sposoben razumeti politične vzroke, pogoje in možne posledice svojega ravnanja.

V praksi to pomeni, da so vsi vojaki vključeni v družbeno, javno in politično življenje v Nemčiji. Vojaki so lahko člani političnih strank, sindikatov in ostalih organizacij v družbi. Vojaki imajo aktivno in pasivno volilno pravico (Zentrum Innere Führung, 1999: 4-10).

Seveda pa obstajajo tudi primeri in okoliščine, ko so določene temeljne pravice omejene. Ker sam koncept temelji na principu združevanja "demokratske ideje in vojaške nujnosti", je treba, zaradi notranje čvrstosti oboroženih sil, upoštevati njihov "nadstrankarski" značaj. To dejstvo daje osnovo za omejevanje človekovih pravic za posameznike, vendar samo v času trajanja vojaške službe oziroma zaradi vojaške nujnosti. Vse te omejitve so natančno navedene v pravilniku o pravicah in dolžnostih vojakov²³. Pravilnik (ZDv 10/1, 1993) tako omejuje npr. članstvo v političnih strankah in sindikatih v času trajanja aktivne službe, omejuje politično dejavnost v vojaških prostorih, omejuje svobodo gibanja v primeru obveznega bivanja v vojaških objektih in podobno.

Tako je mogoče zaključiti, da je danes Nemška zvezna vojska (Bundeswehr) v veliki meri integrirana v družbo. Njeni pripadniki si delijo enake vrednote in zagovarjajo enake politične cilje ustavne ureditve že skoraj pet desetletij. Popolnoma jasno je, da je vojska podrejena primatu politike, ki ga izvaja demokratično izvoljeni parlament; ni „država v državi“ in sprejema svoje mesto v političnem sistemu, za katerega je značilna vladavina zakona in spoštovanje človeškega dostojanstva. Prav tako pa pripadniki nemških oboroženih sil nimajo privilegiranega političnega položaja (Küllmer po Steinbachu, 2004: internet). Notranje vodenje in državljan v uniformi harmonizirata demokratično idejo z vojaško nujnostjo med vojaki različnega ranga ter varujeta obveznike na služenju vojaškega roka. Tradicionalno nasprotovanje med demokratičnimi in vojaškimi strukturami je bilo preseženo v najvišji možni meri – na podlagi izkušenj in napak v preteklosti. (Küllmer po Kleinu in Kuhlmannu, 2004: internet).

To je vsekakor koncept zgledno urejenih civilno-vojaških odnosov, na katerega bi lahko bila ponosna vsaka država, če bi ga posnemala v njenem bistvu. Tudi Kotnik-Dvojmoč meni (2002: 125), da je "tak sistem sicer optimalen, vendar zahteven, zato ni primeren za družbe na prehodu iz totalitarnih v demokratične družbene sisteme". Toda pri nas je prehod končan in

²³ "Rechte und Pflichten der Soldaten" In: Zentrale Dienstvorschrift (ZDv) 10/1, Anlage 2/1-2/4, Bundesminister der Verteidigung, Bonn: 1993, pp. 1-4.

verjetno bo trajalo še kar nekaj časa, da bo družba spoznala, da s takšnimi odnosi ne pridobivajo samo vojaki, temveč predvsem družba.

11. ZAKLJUČEK

Skrb za človekove pravice in temeljne svoboščine je po drugi svetovni vojni doživela silovit razmah. Kršitve človekovih pravic so med drugo svetovno vojno dosegle neslutene razsežnosti, kar je mednarodno skupnost združilo v prizadevanju za varnejši svet, boljše pogoje življenja ter zagotavljanje univerzalnih človekovih pravic za vse ljudi, ne glede na številne razlike, ki jih ločujejo. Najbrž ni naključje, da se je v enakem času močno razmahnila tudi teoretična misel o civilno-vojaških odnosih, ki je bila, bolj ali manj, tesno povezana s prej omenjenimi prizadevanji. V praksi se je razvilo več oblik sodelovanja med civilno in vojaško sfero, ki jih glede na današnje kriterije lahko razmestimo na različna mesta kontinuuma med demokratičnim in nedemokratičnim.

Področje človekovih pravic dobiva vedno pomembnejšo vlogo v vseh družbah. Tako kot je to značilno za mnoga področja družbenega razvoja so tudi za to področje značilne velike razlike pri stopnjah razvitosti, kot si jih pač predstavljamo v našem kulturnem okolju. V nekaterih družbah je pojmovanje človekovih pravic in njihovo spoštovanje doseglo zavirljivo raven, spet v drugih pa so šele v začetni fazi razvoja. V različnih kulturnih okoljih je težko ocenjevati pojmovanje človekovih pravic, vendar pa obstajajo določene pravice, ki so univerzalne in zato torej veljajo v večini civiliziranih držav. Vsekakor pa obstajajo razlike med posameznimi državami in to celo državami enakega kulturnega okolja. Včasih se nam zdi, da gre pri teh razlikah za malenkosti. Zaradi tega tudi nismo dovolj pozorni in smo premalo kritični, kadar država postavi interese suverenosti pred interese svojih lastnih državljanov, ter kadar imperativ vladanja postane temeljno in trajno vodilo, ki ga ne bi smelo nič ovirati.

Da bi si vladajoče strukture, v demokratičnih družbah, zagotovile čim bolj dolgotrajno in nemoteno vladanje so pripravljene uporabiti vsa razpoložljiva demokratična sredstva, da bi jim to tudi uspelo. Še celo več: svoje interese so pripravljene zavarovati tudi z omejevanjem dela človekovih pravic za tiste državne strukture, ki jim povzročajo strah ali nelagodje, že zaradi preprostega dejstva, ker razpolagajo s sredstvi prisile. Omejevanje človekovih pravic,

ki nima razloga v nujnosti, je v veliki meri odvisno od izkušenj iz preteklosti ter od politične kulture družbe.

Kadar govorimo o izkušnjah iz preteklosti, v slovenskem primeru omejevanja človekovih pravic, je dovolj upoštevati obdobje po 2. svetovni vojni, saj se je v tem obdobju na prostoru srednje in vzhodnoevropskih socialističnih držav razvil partokratski tip civilno-vojaških odnosov, ki ni ustrezal modernim, demokratičnim pojmovanjem odnosov med civilno družbo in vojsko. Za vse te bivše režime je bilo značilno, da je za poklicne pripadnike vojske obstajala neke vrste obveza članstva v vodilni politični stranki v državi. Tako so vojaške elite legitimirale svoj politični vpliv na družbene sisteme. Taka vojaška in tudi politična sila je bila izredno močna garancija političnim elitam, da so lahko ohranjale svoj primat. Toda proces demokratizacije, po koncu hladne vojne je v vseh teh državah prevladal. V večini držav vojska ni ovirala tega procesa ali pa ga je celo pospeševala. Tam, kjer pa je bila vojska zlorabljena za izpolnjevanje lastnih ali interesov trenutne politične elite, je neizbežno tudi razpadla.

Tak družbeno-politični položaj vojske v prejšnjih režimih je novim vladajočim strukturam povzročal velike skrbi, med katerimi je bila največja tista, da bo vojska v novem režimu še naprej podpirala prizadevanja za ohranitev starega sistema ter naslednike bivše politične opcije. Občutek ogroženosti je v nekaterih državah pripeljal do drastičnih omejitev, ki posegajo v temeljne pravice in svoboščine posameznika. Na vojaka se gleda kot na podivjanega psa čuvaja, ki mora nositi nagobčnik, tako na dvorišču, kot v stanovanju.

Tudi Slovenija je ena od držav, v katerih dejansko ni zagotovljena enakopravnost vseh državljanov. Z omejevanjem človekovih pravic se tisti, ki opravljajo vojaško službo, ne integrirajo v družbo, temveč ravno nasprotno – oddaljujejo se na obrobje. Tako se vse bolj približujejo modelu najemnika ali celo plačanca, ki v sebi vse manj vidi branilca najvišjih vrednot, ki jih zagovarja družba.

O možnosti popolne enakopravnosti državljanov, avtorjev ustave in kasneje tudi ustavodajalca, ni prepričala niti izrazito pozitivna in predvsem ključna vloga tako Teritorialne obrambe kot Policije ob osamosvojitvi. Prav tako jih ni prepričalo dejstvo, da so v času sprejetja ustave, v Evropi že obstajali zgledni primeri civilno-vojaških odnosov, hkrati pa tudi učinkovite rešitve civilnega nadzora nad oboroženimi silami.

Zato sem prepričan, da je ustavna prepoved članstva za poklicne pripadnike vojske anahronizem, saj je opuščen v vseh modernih demokracijah. Po začetku hladne vojne so se pojavile ideje o politični nevtralnosti ter nepristranskosti in celo sterilnosti vojaka, ki so posledično vojake izločale iz skupnosti, kjer imajo državljani enake temeljne pravice in svoboščine, hkrati pa si tudi enakopravno delijo odgovornost za obstoj in napredek družbe. Toda obstajajo tudi drugačna mnenja, ki potrjujejo, da se svet nenehno spreminja na bolje, da zdrav razum počasi, vendar zanesljivo nadomešča zastarele družboslovne postulate.

Prvo hipotezo lahko torej potrdim v delu, ki se nanaša na anahronizem. Drugi del hipoteze, ki predpostavlja izkušnje iz preteklosti, kot povod za predlagano in sprejeto ustavno omejitev, pa lahko potrdim le delno. Iz obravnavane materije namreč nikjer enoznačno in jasno ne izhajajo dejstva, ki bi potrjevala, da so zgodovinske izkušnje pogojevale odločitev o obravnavani ustavni prepovedi. Če je bil osnovni namen ustave, državljanom zagotoviti večjo svobodo in blaginjo, potem napake iz preteklosti ne morejo biti izgovor za ustvarjanje novih krivic. Bojim se, da so avtorji ustave podlegli frazam o politični nevtralnosti in sterilnosti vojske in niso upoštevali mnenj teoretikov, ki imajo drugačne, bolj napredne ideje, in zato tudi niso upoštevali praktičnih rešitev modernih civilno-vojaških odnosov v naprednih evropskih demokracijah. Zato lahko celotno prvo hipotezo le delno potrdim.

Kljub pogostemu izražanju zahtev o politični nepristranskosti in nevtralnosti vojske pa tako teorija kot praksa kažeta, da te zahteve nimajo realne podlage. Celo nasprotno. Vojska je organski del političnega sistema in kot taka ne more biti ločena od političnih tokov, ki se tičejo predvsem nacionalnovarnostnih vprašanj, vendar pa tudi drugih, kot so ekonomska, socialna in številna druga. Zaradi tega države vzpostavijo zapletene sisteme civilnega nadzora nad oboroženimi silami, ki zagotavljajo, da te zagotavljajo izvajanje funkcionalnega in socialnega imperativa, skladno z zahtevami in pričakovanji civilne družbe. Toda država ne vidi groženj le v organizirani vojaški sili. Njena pozornost je usmerjena tudi na posameznika kot poklicnega pripadnika vojske, kateremu ne zaupa, da bi, glede na njegovo politično prepričanje, lahko svojo službo opravljal popolnoma profesionalno in predvsem nepristransko. Zato poklicnim pripadnikom vojske prepoveduje članstvo v političnih strankah ter jim tako omejuje svobodo združevanja, kot del človekovih (predvsem političnih) pravic. Pri tem niso zajeti le poklicni in profesionalni vojaki, temveč tudi cela vrsta pripadnikov drugih poklicev, ki spadajo med "civilne". Obenem pa država poklicnim pripadnikom vojske

dovoli udeležbo na shodih političnih strank (vendar ne v uniformi) in prepoveduje javno izražanje svojega političnega prepričanja.

Aktivna volilna pravica je področje, na katero si država ni drznila poseči. Tako imajo poklicni pripadniki vojske vso pravico izražanja svojega političnega prepričanja na vseh oblikah izražanja ljudske volje. Pasivna volilna pravica je pravica, ki se je pripadniki Slovenske vojske sploh še ne zavedajo. Če je država hotela, da pripadniki vojske ne bi neposredno sodelovali pri boju za politično oblast, potem ni bilo dovolj, da jim je prepovedala le članstvo v političnih strankah. Ustava in zakoni jim namreč to omogočajo na drug način. Za pripadnike vojske tako ni ne ustavnih, ne zakonskih ovir, da bi kandidirali na različnih volitvah ter tako aktivno posegali v oblikovanje politike na najvišji ravni.

Politični vpliv pripadnikov vojske, ki sicer ni povezan z neposrednim bojem za politično oblast, se izraža še na druge načine. Predstavniki vojske sodelujejo z drugimi državnimi organi, kjer zastopajo interese vojaške organizacije. Tudi to je oblika političnega vpliva, ki ga ni mogoče zanikati, hkrati pa si brez njega ni mogoče niti predstavljati normalnega delovanja vojske. Navedena dejstva v popolnosti potrjujejo hipotezo, da kljub prepovedi članstva v političnih strankah, političnega vpliva vojske kot organizacije ali kot posameznikov, ni mogoče izključiti.

12. VIRI

Anželj, Ernest. Generalštab Slovenske vojske (intervju, dne 3. 11. 2005).

Anžič, Andrej (1994): "Vpliv političnih strank na policijo". V: Igor Lukšič (ur.): Stranke in strankarstvo (Zbornik referatov). Slovensko politološko društvo, Ljubljana.

Bebler, Anton (1992): "Jugoslovanska ljudska armada in razpad Jugoslavije". V: Anton Grizold (ur.): Razpotja nacionalne varnosti. Obramboslovne raziskave v Sloveniji. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Bebler, Anton (1998): "Širitev Nata in problemi tranzicije v Srednji in Vzhodni Evropi". V: Anton Grizold (ur.): Perspektive sodobne varnosti. Iz obramboslovnih raziskav II. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Betten, Lammy; Grief, Nicholas (1998): EU Law and Human Rights. Longman, London, New York.

Bibič, Adolf (1994): "Politične stranke kot predmet politične znanosti". V: Igor Lukšič (ur.): Stranke in strankarstvo (Zbornik referatov). Slovensko politološko društvo, Ljubljana.

Brezovšek, Marjan (1998): "Politični sistem in temeljne človekove pravice". V: Milan Zver (ur.): Človekove pravice in svoboščine v tranziciji: primer Slovenije: zbornik referatov in razprav s strokovnega posveta s priloženim besedilom Splošne deklaracije človekovih pravic. Državni svet Republike Slovenije: Urad varuha človekovih pravic, Ljubljana.

Brzezinski, Zbigniew (1995): Izven nadzora. Globalno vrenje na pragu 21. stoletja. Arah consulting, Ljubljana.

Bučar, France (1993): Prehod čez rdeče morje. Založba Mihelač, Ljubljana.

Bučar, France (1999): "Uslužbenci v javni upravi: nekatera načelna izhodišča za zakonsko ureditev". V: Peter Jambrek (ur.): Dignitas – Revija za človekove pravice, št. 2, oktober. Inštitut za človekove pravice pri Zavodu za razvoj pravne kulture, Ljubljana.

Buergenthal, Thomas (1988): International Human Rights in a Nutshell. West Publishing Co., Minnesota.

Cerar, Miro (2001): Temelji ustavne ureditve, človekove pravice in temeljne svoboščine, gospodarska in socialna razmerja. Študijsko gradivo. Ministrstvo za notranje zadeve, Ljubljana.

Cerar, Miro ml. (1993): Večrazsežnost človekovih pravic in dolžnosti. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Coughlan, Elizabeth P. (1998): Democratizing Civilian Control: The Polish Case. *Armed Forces & Society*, Vol. 24, No. 4, Summer.

Diefenbach, Karl (2001): Von Himmerod zum Kosovo. Kontinuität der Inneren Führung. URL: http://www.reader-sipo.de/artikel/0102_AVII4.htm, 18. 8. 2005.

Diefenbach, Karl, (1999): "The Years of Founding Fathers. How the Bundeswehr was shaped by democracy and alliance". V: *Advanced Seminar #722: Civil-Military Relations – The citizen in Uniform – The German Concept of "Innere Führung"*. Autumn 1999. George C. Marshall, European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen.

Dignitas – Revija za človekove pravice (2000). Št. 7-8, december. Prevodi odločb Evropskega sodišča za človekove pravice. Inštitut za človekove pravice pri Zavodu za razvoj pravne kulture, Ljubljana.

Donnelly, Jack (1993): *International Human Rights: Dilemmas in World Politics*. Boulder: Westview Press.

Doorn, Jacques van (1976): "The Military and the Crisis of Legitimacy". V: Gwyn Harries-Jenkins, Jacques van Doorn (eds.): *The Military and the Problem of Legitimacy*, Sage, ISA, London, Beverly Hills.

Feaver, Peter D. (1996): *The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control*. *Armed Forces & Society*, Vol. 23 Issue 2, Winter.

Finer, Samuel E. (1988): *The Man on the Horseback. The Role of the Military in Politics*. Westview Press, London.

Fink Hafner, Danica (1994): "Normativno urejanje strank in problemi demokracije na Slovenskem". V: Igor Lukšič (ur.): *Stranke in strankarstvo (Zbornik referatov)*. Slovensko politološko društvo, Ljubljana.

Fröhling, Hans-Günter (2002): *Innere Führung wirkt (Kritik)*. URL: <http://www.ifdt.de/0302/Artikel/froehling.htm>, 18. 8. 2005.

Garb, Maja (1998): "Razmerje med vojsko in oblastjo v Vzhodni Evropi (socialistično obdobje)". V: Anton Grizold (ur.): *Perspektive sodobne varnosti. Iz obramboslovnih raziskav II.* Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Grizold, Anton (1992): "Oblikovanje slovenske nacionalne varnosti". V: Anton Grizold (ur.): *Razpotja nacionalne varnosti. Obramboslovne raziskave v Sloveniji.* Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Herspring, Dale R. (1999). *Samuel Huntington and Communist Civil-Military Relations.* *Armed Forces & Society*, Vol. 25 Issue 4, Summer.

Human Development Report (HDR) (2000). *United Nations Development Programme (UNDP).* Oxford University Press, New York.

Huntington, Samuel P. (1957): *The Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations.* The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.

International Constitutional Law (2005). URL: <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/>, 18. 7. 2005.

Jambrek, Peter (1999): "Individualne pritožbe proti strukturnemu nasilju: reaktivna in proaktivna vloga Evropskega sodišča". V: Peter Jambrek (ur.): *Dignitas – Revija za človekove pravice*, št. 2, oktober. Inštitut za človekove pravice pri Zavodu za razvoj pravne kulture, Ljubljana.

Janowitz, Morris (1960): *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait.* The Free Press of Glencoe.

Jelušič, Ljubica (1994): "Politična nevtralnost – nepristranskost vojske". V: Igor Lukšič (ur.): *Stranke in strankarstvo (Zbornik referatov).* Slovensko politološko društvo, Ljubljana.

Jelušič, Ljubica (1997): *Legitimnost sodobnega vojaštva.* Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Jelušič, Ljubica (1998): "Spreminjanje odnosov med vojaštvom in civilnim okoljem v postsocializmu". V: Anton Grizold (ur.): *Perspektive sodobne varnosti. Iz obramboslovnih raziskav II.* Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Kolenc, Janez (1993): *Politična kultura Slovencev.* Založba Karantanija, Ljubljana.

Kotnik-Dvojmoč, Igor (2002): *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav.* Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Lukšič, Igor (1994): "(Ne)strankarstvo na Slovenskem". V: Igor Lukšič (ur.): *Stranke in strankarstvo (Zbornik referatov).* Slovensko politološko društvo, Ljubljana.

Majcenovič, Jože. Generalštab Slovenske vojske (intervju, dne 24. 8. 2005).

Mavčič, Arne (1999): "Vpliv Evropske konvencije na judikaturu slovenskega Ustavnega sodišča". V: Peter Jambrek (ur.): *Dignitas – Revija za človekove pravice*, št. 2, oktober. Inštitut za človekove pravice pri Zavodu za razvoj pravne kulture, Ljubljana.

Ministrstvo za obrambo RS. URL: <http://nato.gov.si/slo/faq/question/241-67/>, 18. 8. 2005.

Ogris, Albin (1926): *Politične stranke.* Samozaložba, Ljubljana.

Policija. URL: <http://www.policija.si/si/index.html>, 24. 8. 2005.

Pravila službe v Slovenski vojski (1996). Ministrstvo za obrambo, Uprava za razvoj, Ljubljana.

Rupnik, Janko; Cijan, Rafael; Grafenauer, Božo (1994): *Ustavno pravo Republike Slovenije.* Knjiga 2. Pravna fakulteta, Maribor.

Sarvas, Stefan (1999): *Professional Soldiers and Politics: A Case of Central and Eastern Europe.* *Armed Forces & Society*, Vol. 26 Issue 1, Fall.

Spruk, Božidar. Pravna služba, MORS (intervju z dne 30. 8. 2005).

Šturm, Lovro (1998): "Pomen ustavnosodnega varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin". V: Milan Zver (ur): Človekove pravice in svoboščine v tranziciji: primer Slovenije: zbornik referatov in razprav s strokovnega posveta s priloženim besedilom Splošne deklaracije človekovih pravic. Državni svet Republike Slovenije: Urad varuha človekovih pravic, Ljubljana.

Türk, Danilo (1993): "Ustava Republike Slovenije in Evropska konvencija o zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin: potencial mednarodnih standardov za domači razvoj prava o človekovih pravicah". V: Jernej Rovšek (ur): Slovenija in evropska konvencija o človekovih pravicah: zbornik referatov domačih strokovnjakov in ekspertov Sveta Evrope na kolokvije dne 10., 11. in 12. junija 1992, ki sta ga organizirala Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin Republike Slovenije in Direktorat za človekove pravice Sveta Evrope. Konvencija o varstvu človekovih pravic in svoboščin s protokoli: neuradno prečiščeno besedilo. Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Ljubljana.

Ustava Republike Slovenije (1991). Uradni list RS št. 33I/1991-I, Ljubljana.

Varstvo človekovih pravic (1994). Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, Zakon o varuhu človekovih pravic. ČZ Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.

Vobič, Zoran. Slovenska vojska (do 1993 referent za popolnitev na Oddelku za obrambo, Maribor) (intervju, dne 5. 9. 2005).

Vreg, France (1992): "Demokratizacija družbe in obrambe". V: Anton Grizold (ur.): Razpotja nacionalne varnosti. Obramboslovne raziskave v Sloveniji. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Wildhaber, Luzius (1999): "Delovanje novega evropskega sodišča za človekove pravice: postopek, meritorna vsebina zadeve in tehnike interpretacije". V: Peter Jambrek (ur.): Dignitas – Revija za človekove pravice, št. 2, oktober. Inštitut za človekove pravice pri Zavodu za razvoj pravne kulture, Ljubljana.

Zakon o lokalnih volitvah (1993). Uradni list RS št. 72/1993, Ljubljana.

Zakon o obrambi – uradno prečiščeno besedilo (ZObr – UPB1) (2004), Uradni list RS št. 103/04, Ljubljana.

Zakon o političnih strankah (1994). Uradni list RS št. 62/1994, Ljubljana.

Zakon o poslancih (2005). Uradni list RS št. 24/2005, Ljubljana

Zakon o volitvah v Državni zbor (1992). Uradni list RS št. 44/1992, Ljubljana

Zentrale Dienstvorschrift (ZDv) 10/1 (1993), Bundesminister der Verteidigung, Bonn. V: Advanced Seminar #722: Civil-Military Relations – The citizen in Uniform – The German Concept of "Innere Führung". Autumn 1999. George C. Marshall, European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen.

Zentrum Innere Führung (1999): "The Concept of Internal Leadership in the Bundeswehr". V: Advanced Seminar #722: Civil-Military Relations – The citizen in Uniform – The German Concept of "Innere Führung". Autumn 1999. George C. Marshall, European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen.

Zupančič, Boštjan M. (2000): "Spremna beseda". V: Liana Kalčina (ur.): Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Ob njeni 50 obletnici. Informacijsko-dokumentacijski center Sveta Evrope pri Narodni in univerzitetni knjižnici, Ljubljana.

Zver, Milan (1998): "Uresničevanje in uresničljivost človekovih pravic in svoboščin v Sloveniji". V: Milan Zver (ur): Človekove pravice in svoboščine v tranziciji: primer Slovenije: zbornik referatov in razprav s strokovnega posveta s priloženim besedilom Splošne deklaracije človekovih pravic. Državni svet Republike Slovenije: Urad varuha človekovih pravic, Ljubljana.